HISTORY STUDIES

INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY

ISSN: 1309 4173 / (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume: 13, Issue: 2, April 2021

www.historystudies.net

AVRUPA'YI YENİDEN KEŞFETMEK YA DA 1909'DA OSMANLI'DAN AVUSTURYA-MACARİSTAN'A YAPILAN TOPLU BİR SEYAHAT

Rediscover Europe or A Collective Travel From Ottoman Empire to Austria-Hungarian Empire in 1909

Prof. Dr. Cevdet Kırpık

Erciyes Üniversitesi

cevdetk@erciyes.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-2183-1255

Makale Türü-Article Type : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi-Received Date : 10.12.2020
Kabul Tarihi-Accepted Date : 15.03.2021
DOI Number : 10.9737/hist.2021.1008

Atıf – Citation:

Cevdet Kırpık, "Avrupa'yı Yeniden Keşfetmek Ya Da 1909'da Osmanlı'dan Avusturya-Macaristan'a Yapılan Toplu Bir Seyahat", *History Studies*, 13/2, Nisan 2021, s. 685–708.

AVRUPA'YI YENİDEN KEŞFETMEK YA DA 1909'DA OSMANLI'DAN AVUSTURYA-MACARİSTAN'A YAPILAN TOPLU BİR SEYAHAT

Rediscover Europe or A Collective Travel From Ottoman Empire to Austria-Hungarian
Empire in 1909

Prof. Dr. Cevdet KIRPIK

Öz

II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesinden sonra Avrupa'yı tanıma ve ilişkileri geliştirme çabaları hızlandı. Avrupa'ya öğrenci gönderme uzun yıllardır yapılıyordu. Bu dönemde yeni politikalar geliştirildi. Gönderilen öğrenci sayısı ile üst düzey yönetici ve memur ziyaretlerinin artırılması, farklı mesleklerden ve farklı toplum kesimlerinden insanların Avrupa'yı ziyaret etmelerinin sağlanması bunlardan bazılarıydı.

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na 1909 güzünde yapılan seyahate 235 kişi katıldı. İçlerinde mebus, belediye başkanı, doktor, tüccar, sanayici, subay gibi değişik mesleklerden insanlar vardı. Geziyi İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bir nevi yayın organı olan *Tanin* gazetesi teşvik etmişti. Gazete her Osmanlı vatandaşının mutlaka Avrupa'yı görmesi gerektiğini dile getiriyordu. Çoğunluğu Selanik'ten gelmiş olan bu insanlar Budapeşte, Pressburg (Bratislava), Viyana, Prag ve Trieste gibi önemli şehirleri ziyaret ettiler. Gezi boyunca gittikleri yerlerde törenlerle karşılandılar ve uğurlandılar. Yapılan görüşmelerde dostluk ve kardeşlik vurgusu yapıldı. Şehirlerdeki sanayi kuruluşları, okullar, askeri birlikler ile tarihi ve turistik yerler ziyaret edildi. Gezi süresince çeşitli sosyal, kültürel ortamlara girilerek sanat, eğlence ve toplumsal yapı, şehircilik gibi daha birçok sahaya dair bilgi ve tecrübe birikimi edinildi. Ticari bağlantılar ve dostluklar kuruldu. Çalışma, öncelikle *İttihat ve Terakki*, *Neue Freie Presse*, *Tanin*, *Yeni Asır*, *Yeni Gazete*, *Yeni Tasvirîfkâr* gazeteleri ile arşiv kaynakları temelinde ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Seyahat, Osmanlı, Avusturya-Macaristan, II. Meşrutiyet, İttihat ve Terakki, ticaret

Abstract

Following the dethroning of Abdulhamid Second, efforts to get to know and develop relations with Europe were accelerated. Students were being sent to Europe for a long time. New policies were developed in this period. The number of visits by senior managers, civil servants and people from different social strata and profession were increased. The number of students to be educated in Europe was also raised.

235 people participated to the visit that was carried out to Austro-Hungarian Empire. There were people from different professions within the group including MPs, mayors, doctors, merchants and officers. The journey was incited by *Tanin* newspaper that was somehow an organ of İttihat and Terakki Party. The newspaper was voicing "the fact that every Ottoman citizen should definitely see Europe". The delegation whose majority attending the trip from Thessalonica, visited some important cities including Budapest, Pressburg (Bratislava), Vienna, Prague and Trieste. They were welcomed and seen off with ceremonies in places that were visited. Friendship and solidarity were stressed in the meetings that took place in the process. The delegation visited many places such as factories, industrial places, schools and garrisons. They also engaged with social and cultural events and made observations about art, entertainment, social structure and town planning. Business contacts and friendships were established. The article was presented primarily on the basis of the newspapers *İttihat ve Terakki*, *Neue Freie Presse*, *Tanin*, *Yeni Asır*, *Yeni Gazete*, *Yeni Tasvirîfkâr* and archive sources.

Keywords: Travel, Ottoman Empire, Austria-Hungarian Empire, Second Constitutional Period, İttihat ve Terakki, trade

Giriş

II. Meşrutiyetin ilk yıllarında gazeteciler devlet görevlilerini, vatandaşları, yurt dışına seyahat etmeye, Avrupa'yı tanımaya teşvik ettiler. Mebus, subay, tüccar, gazeteci, belediye başkanı, sanayici, mutasarrıf ve başka meslekten insanlar farklı duygu, düşünce ve hayallerle yeni bir dünyanın kapısını araladılar. Hemen tamamının ilk yurt dışı tecrübesiydi. Osmanlı gezi heyeti başkanına göre seyahat Osmanlı tarihinde bir ilkti. Sınırlar aşıldı, küçüklü büyüklü şehirler, kasabalar, ziyaret edildi; dini, dili, mezhebi, kültürü farklı insanlarla karşılaşıldı. Maceraları gazete sayfalarında günlerce çarşaf çarşaf yayımlandı. Neden yurt dışına çıkmaları teşvik edilmekteydi? Kimdi gidenler? Neydi amaçları? Hangi şehirleri gezdiler? Ne gibi kazanımlar elde ettiler?

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na yapılan seyahat, bu devletin yaptığı bir davet üzerine gerçekleşti. Ancak seyahat, bir kısım basın tarafından Abdülhamid karşıtı, İttihat ve Terakki yanlısı bir politik araca dönüştürülerek kamuoyuna farklı bir şekilde sunuldu. Adı geçen ülkenin daveti göz ardı edilerek Avrupa'yı tanımak için maliyeti düşük bir gezi olarak lanse edildi.

Osmanlı-Macaristan ilişkileri XV. yüzyıla, Osmanlı-Avusturya ilişkileri ise daha geç bir döneme, 1526'daki Mohaç Meydan Muharebesi sonrasına kadar uzanır.¹ Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile komşu olunması nedeniyle iki ülke arasındaki ilişkiler siyasi, ticari ve ekonomik boyutlarda sürüp gitmiştir. XIX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Osmanlı aleyhine yayımlı bir politika izleyen bu devlet, 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı öncesinde yaptığı anlaşma ile Bosna-Hersek'i işgal etme karşılığında Rusya'yı Balkan politikasında serbest bırakmıştır. Nitekim savaş sonrasında imzalanan Berlin Antlaşması'nda Bosna-Hersek hukuken Osmanlı Devleti'ne tabi olmakla birlikte Avusturya yönetimine bırakıldı.² İşgal devam ederken 23 Temmuz 1908'de Osmanlı iç ve dış politikasında ve bu arada Avusturya-Macaristan'la olan ilişkilerde derin değişimlere yol açacak olan II. Meşrutiyet ilan edildi. Yeni dönemde Abdülhamid'in yönetimdeki etkinliği kırıldı. Bosna ve Hersek meselesi gündeme geldi. İttihat ve Terakki'nin ise bu meseleye herhangi bir ilgisi yoktu. Buna rağmen Bosna ve Hersek'te mebus seçimlerinin yapılması ve merkezle bağının güçlenmesi ihtimali Avusturya'yı endişelendirdi.³ Avusturya, uluslararası alanda arayışa girdi. Bosna-Hersek'in ilhakı karşılığında Rusya'nın Boğazlardan savaş gemisi geçirmesine prensipte rıza gösterdi. Ardından Almanya'nın da desteğini alarak bahsi geçen yerleri kendi topraklarına kattığını ilan etti (5 Ekim 1908). Durumu Berlin Antlaşması'nda imzası bulunan taraflara da tebliğ etti.⁴

¹ Benda Kalman, "Hristiyan Birliği ve XV. Asırda Osmanlı İmparatorluğu-Macaristan Münasebetleri", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Sayı: 28, 1975, s. 97-100; Ali İbrahim Savaş, "Osmanlı Devleti İle Habsburg İmparatorluğu Arasındaki Diplomatik İlişkiler", "Osmanlı Devleti İle Habsburg İmparatorluğu Arasındaki Diplomatik İlişkiler", *Türkler*, C. IX, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 1020. Ayrıca Osmanlı Devleti ile Avusturya ve Macaristan arasındaki ilişkiler hakkında detaylı bilgi için bkz. Fahri Çeliker, *Avusturya'nın ve Türk-Avusturya İlişkilerinin Tarihçesi*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1983; Cevat Erbakan, *1736-1739 Osmanlı Rus ve Avusturya Savaşları*, Askeri Matbaa, İstanbul 1938; Uğur Kurtaran, *Osmanlı Avusturya Diplomatik İlişkileri 1526-1791*, Ukde Yayınları, Kahramanmaraş 2009; Novili Ömer Efendi, *Tarih-i Bosna-Osmanlı-Habsburg Savaşları 1736-1739*, Derleyen: Fatma Sel Turhan, Küre Yayınları, İstanbul 2016; M. Tayyip Gökbilgin, *Avrupa'da İktidar Mücadelesi Osmanlı-Macar İlişkileri*, Kronik Yayıncılık, İstanbul 2019.

² Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1985, s.272, 288-289, 293; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.9, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011, s.213; Avusturya işgaline karşı Müslüman halk direniş gösterince burada askeri bir rejim kurdu. Osmanlı Devleti 21 Nisan 1879'da süre belirtilmeksizin Avusturya egemenliğini tanıdı. Ancak Müslümanların ibadetlerinde serbest bırakılması, hutbenin padişah adına okunması, yönetimde halkın söz sahibi olması ve ayrılmak isteyen Müslüman halka izin verilmesi gibi bazı şartlar ileri sürdü. Stanford J.Shaw-Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Çeviren: Mehmet Harmancı, C. II, e Yayınları, İstanbul 2006, s.239.

³ Karal, *Osmanlı Tarihi*, s.218.

⁴ Uçarol, a.g.e, s.336-337; *İttihat ve Terakki*, 8 Teşrinievvel/Ekim 1909, s.6.

İlhaka başta Osmanlı Devleti'nde yaşayan Boşnaklar olmak üzere Osmanlı halkı sert tepki gösterdi.⁵ Ülke çapında protesto gösterileri yapıldı.⁶ Başta fes olmak üzere bütün Avusturya mallarına karşı ülke çapında etkili bir boykot uygulandı. Özellikle İttihat ve Terakki'nin yayın organı olan gazetelerde boykot çağrıları yapıldı. Basına, Selanikli tüccarların Avusturya'ya yaptığı şeker siparişlerini iptal ettiklerine dair haberler yansımaktaydı.⁷

Basında, ilhak nedeniyle Osmanlı'nın maddi kayıplarından daha çok maneviyatının rencide olmasına vurgu yapılmaktaydı. Peşte Ticaret Odası, Avusturya dışişleri bakanı nezdinde girişimde bulunarak boykot nedeniyle Macar sanayisinin zararının büyük olduğu ve gerekli tedbirlerin alınması gereğini dile getirmişti. Benzer şekilde Avusturyalı tüccarlar da serzenişte bulunmaktaydılar. Boykotun devam ettiği sırada Avusturya hükümeti bir adım daha atarak Tuna üzerinde bulunan ve Osmanlı Devleti tarafından yönetilen Adakale'yi işgal etti (6 Kasım 1908). Bu durum ilişkileri daha da gergin hale getirdi. Özellikle İstanbul'daki liman işçilerinin etkili bir şekilde sürdürdüğü boykot nedeniyle Avusturya'nın İstanbul büyükelçisi, Osmanlı hükümeti nezdinde yoğun girişimlerde bulundu. Adı geçen devlet, gerginliğin savaşa dönüşmesi halinde Sırbistan ve Rusya'nın tavrından endişe etmekteydi.⁸

Avusturya-Macaristan'a karşı savaş havası oluştuysa da askeri imkânsızlıklar, uluslararası arenadaki yalnızlık buna imkan vermedi. Almanya'nın arabuluculuk yapması neticesinde Osmanlı Devleti geri adım atmak zorunda kaldı. Yapılan uzun görüşmeler neticesinde 26 Şubat 1909 tarihinde iki devlet arasında anlaşma sağlandı. Anlaşma ile iki buçuk milyon Osmanlı lirası karşılığında Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhaki tanındı. Bu para, Bosna ve Hersek'teki devlet ve vakıf mallarının bedeli olarak alınmıştı. Anlaşmaya göre Bosna-Hersek Müslümanları, padişahı halife olarak tanıyacaktı. Sırbistan çok sert tepki gösterse de ilhak büyük devletler tarafından 1909 ilkbaharında tanındı.⁹ Anlaşmadan kısa bir süre sonra da boykota son verildi. Böylece Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile Osmanlı Devleti arasındaki sorun da çözülmüş oldu.

Ülkeler arasında anlaşmanın sağlanmasıyla çeşitli nedenlerle ilişkileri iyileştirme gerekliliği ve çabaları görüldü. Yaşanan son gelişmelerin ardından iki ülke arasındaki siyasi meseleler çözülsün de sekteye uğrayan ekonomik ve ticari ilişkilerin iyileştirilmesi gerekmektedir.

Yakınlaşmayı gerekli kılan bir başka sebep uluslararası konjonktürün yapısıydı. Osmanlı Devleti ile Avusturya-Macaristan arasındaki sorun sona erse de Sırbistan'ın ilhaka karşı tepkisi sürüyordu. Sırbistan'ı uluslararası arenada Rusya'nın desteklediği bilinen bir gerçektir. XIX. yüzyılın sonundan itibaren Avrupa büyük devletleri arasında bloklaşmalar meydana gelmişti. Bu kapsamda önce İngiltere, Fransa ve Rusya'dan oluşan İtilaf Devletleri, bunların karşısındaysa Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile Almanya ve İtalya'dan oluşan İttifak Devletleri grubu

⁵ 1 Kasım 1909 tarihli *İrade*de Bosna ve Hersek'in Avusturya-Macaristan'a ilhakını protesto etmek amacıyla Bosnalıların Fatih Camii'nde toplandıkları haber alındığından, bunların saray civarına gelmelerinin engellenmesi istenmekteydi. (BOA), *İrade Hususi (İ.HUS)*, 171/20, H.06.10.1326.

⁶ *İttihat ve Terakki* gazetesinin Selanik'te yapılan protestoya dair verdiği haber şöyleydi: "Dün Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından vuku bulan davet üzerine Terakki meydanında Türk, Rum, Musevi, Bulgar, Sırp, Ulah, Arnavut hülâsa anasır-ı muhtelif-i Osmaniyyeden mürekkeb otuz bin kişilik bir cem-i gafir içtima etmişti. İlan-ı hüriyet gününden beri şehrimiz böyle büyük bir içtima görmemişti. Bu içtimadan maksat Avusturya-Macaristan hükümetinin Bosna-Hersek'i ilhak etmesinden, Bulgaristan'ın Rumeli-i Şarkı ile birlikte ilan-ı istiklâl eylemesinden dolayı bila tefrik-i cins ve mezhep umum Osmanlı milleti namına olarak protesto etmektir." *İttihat ve Terakki*, 11 Teşrinievvel 1908, s.6; Sonraki günlerde Selanik'tekine benzer şekilde ülkenin birçok yerinde gösteriler yapıldı. Bu gösterilerin yapıldığı şehirler *İttihat ve Terakki* gazetesine göre şunlardı: Manastır, İşkodra, Şam, İzmir, Halep, Kastamonu, Çanakale, Üsküp, Adana, Trabzon, Konya, Erzurum, Beyrut. *İttihat ve Terakki*, 15 Teşrinievvel/Ekim 1908, s.4.

⁷ *İttihat ve Terakki*, 18 Teşrinievvel/Ekim 1908, s.4.

⁸ Y. Doğan Çetinkaya, *1908 Osmanlı Boykotu Bir Toplumsal Hareketin Analizi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s.97-118; Mehmet Emin Elmacı, "1908 Avusturya Boykotunda Liman İşçileri," *Kebikeç*, Sayı: 5, 1997, s.155-162.

⁹ Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.9, s.222-223; Çetinkaya, *a.g.m.*, s.113, 116; İki buçuk milyon lira 15 gün içerisinde İstanbul'da ödenecekti. *Tanin*, 27 Şubat 1909, s.1.

teşekkül etmişti.¹⁰ Bu aşamada Avusturya-Macaristan açısından herhangi bir tarafta yer almamış olan Osmanlı Devleti ile hem ticari ve hem de siyasi ilişkileri güçlendirmek geleceğin inşasında iyi bir adım olabilirdi. İlişkilerin geliştirilmesi Osmanlı Devleti'nin de yararına idi.

Böyle bir ortamda Avusturya-Macaristan İmparatorluğundan hedef kitlesi Selanikli tüccar ve sanayiciler olan bir davet geldi. 1909 güzünde Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun daveti¹¹ üzerine yapılan seyahat, katılımcı sayısı bakımından muhtemelen büyük gruplar halinde bu ülkeye gerçekleşen ilk seyahattir. Seyahatin gerçekleşme sebebi, beklentiler, katılımcılar, gezilen yerler ve elde edilen kazanımlar ilgi çekici detaylara sahipti.

1. Ziyaretin Sebepleri ve/veya Beklentiler

Seyahatin bir davet üzerine gerçekleşmesine bakılırsa davetçi tarafın bu seyahatten beklentileri daha yüksekti. Davetlilerin kimliği, zamanlama, ziyaret edilen yerler gibi hususlar dikkate alındığında Avusturya tarafının Bosna ve Hersek meselesi nedeniyle bozulan ticari ilişkileri geliştirme, gelişen sanayisine pazar bulma, kutuplaşan Avrupa'da Osmanlı'yı kendi saflarına çekerek ittifak oluşturma, bu mümkün değilse gözdağı verme gibi hedeflerinin olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı yönetimi açısından ise davete icabet ile ilişkileri düzeltme, yalnızlıktan kurtulma ve Avrupa medeniyetini yakından tanıma gibi hedefler söz konusuydu.

Bosna ve Hersek'in elden çıkması artık unutulmalı, siyasi ve ticari ilişkilerin geliştirilmesine bakılmalıydı. Ancak bu duruma kamuoyu hükümet kadar sıcak bakmayabilirdi. Bu nedenle İttihat ve Terakki'nin yayın organı *Tanin* gazetesi seyahate başka anlamlar yükledi. *Tanin*'de çıkan yazılarda genelde seyahat fiili ve özelde ise Avusturya-Macaristan'a yapılacak seyahat övülmekte ve teşvik edilmekteydi. 26 Eylül 1909 tarihli *Tanin*'de çıkan "*Avusturya-Macaristan Seyahati*" başlıklı yazıda, seyahatlerin eğitimin en önemli esaslarından biri olduğu dile getirilmişti. Yazıya göre seyahatin maksadı "*görmek, anlamak, tanımak, görüp anlayıp tanıdıktan sonra da ona göre bu öğrendiği şeylerden hem kendisine hem de mensup olduğu millete hizmet etmektir.*" Gazeteye göre bir doğulunun medeniyetin muhteşemliğini görmek için Batı'ya gitmeye ihtiyacı vardı. Kişiler ve milletler arasındaki ilişkileri geliştirmenin en iyi yolunun herkesin birbirini tanıması olduğunu belirten gazete, Almanlarla Fransızların aralarındaki düşmanlığı sona erdirmek için karşılıklı seyahatler düzenlediklerini belirtmişti. Gazete yazısında "*Dünyayı gezmiş malumat sahibi olmuş biri ile İstanbul surlarının dışına çıkmamış biri arasındaki fark ne kadar büyüktür. Seyahat ihtiyacı bizde büyük bir ihtiyaçtır.*" denmekteydi. Gazetede senelerden beri kahve köşelerinde, mangal, tandır başlarında ömürlerini geçirmeye alışanların Avrupa'nın o büyük medeniyet merkezlerini, şehirlerini görmedikçe adetlerini değiştiremeyecekleri, hâlbuki memleketin büyük, acil bir faaliyete ve sonsuz bir çalışmaya ihtiyacı olduğu dile getirilmişti.¹²

Tanin başyazarı Hüseyin Cahid,¹³ bahse konu yazıdan dört gün sonraki yazısında seyahati, kamuoyuna Avrupa medeniyetini yakalamanın, geri kalmışlıktan kurtulmanın bir vesilesi olarak takdim etti. Ona göre Osmanlı'da Avrupa'ya subay ve öğrenci gönderilmesi geleneği oluşmuştu. Bunlar elbette önemliydi. Ancak Hüseyin Cahid bunların sayılarının sınırlı olacağını, Avrupa'yı

¹⁰ Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.9, s.216.

¹¹ *Yeni Tasvirîeskâr*, 6 Teşrinievvel 1325/19 Ekim1909, s.3.

¹² *Tanin*, 26 Eylül 1909, s.2.

¹³ Hüseyin Cahit Yalçın, 1875'te Balıkesir'de doğdu. İlk ve ortaöğrenimini babasının memuriyeti nedeniyle Serez ve İstanbul'da yaptı. Mülkiye'yi bitirdikten sonra Vefa ve Mercan idadilerinde öğretmenlik yaptı. II. Meşrutiyet'in ilanıyla İttihatçıların safında yer aldı. 1 Ağustos 1908'de Hüseyin Kazım Kadri ve Tevfik Fikret'le birlikte *Tanin* gazetesini çıkarmaya başladı. Yapılan seçimlerde İstanbul milletvekili seçildi. 1919'da Malta'ya sürgün edildikten sonra 1921'de İstanbul'a döndü. Yeniden çıkarmaya başladığı *Tanin*'de Atatürk ve İnönü'ye sert eleştiriler yönelterek ısrarla İttihatçıları savundu. Bu nedenle hapis cezaları aldı. Atatürk döneminde siyasetten uzak durdu. Atatürk'ün ölümünden sonra İnönü'nün teklifi ile Cumhuriyet Halk Partisi'ne girerek uzun süre milletvekilliği yaptı. Bu dönemde Demokrat Parti'ye karşı yaptığı kuvvetli muhalefetle tanındı. 1957'de İstanbul'da öldü. Ömer Faruk Huyugüzel, "Hüseyin Cahit Yalçın," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.43, İstanbul 2013, s. 300.

tanımada yetersiz kalacağını ifade ederek daha fazla insanın Avrupa'ya gitmesinin gerekli olduğunu şu ifadelerle dile getirdi:

“Hâlbuki kâbil olsa bütün Osmanlıların hiç olmazsa bir kere Avrupa'yı görmelerini temin etmek isterdik. Yalnız küçük bir seyahatin bile pek büyük faideler tevli edeceğini şüphesiz buluruz. Gidenler hiçbir şey istifade etmeseler, bir medeni şehrin ne halde bulunduğunu öğrenmek gibi bir faide temin etmiş olurlar. Bunun için en birinci çare de Avrupa'da seyahatler tertip etmektir. Memleketin memurları, erbâb-ı ticareti, esnafları, talebesi, münasip fırsatlarda müctemian Avrupa'da seyahat edecek ve kendilerini alakadar eden şube-i fenn ve sanatı tedkik eyleyecek olurlarsa pek iyi ederler. Bir kere bu seyahatler ucuz olur, saniyen dediğimiz gibi fikir açılır.”

Yazar, Avusturya ve Macaristan'da incelemelerde bulunmak üzere düzenlenen seyahatin bu amaca yönelik ilk teşebbüsler olduğunu dile getiriyordu. Seyahati övse de, sadece bu ülke ile sınırlı olması nedeniyle hayıflanıyor, bu seyahatlerin başka ülkeleri de içine alacak şekilde genişletilmesini ve tekrarlanmasını istiyordu. Çünkü görünüşe göre onun bu seyahatlerden beklentisi çok yüksekti. Bunu şu ifadelerle dile getirmişti:

“Bir memleket nasıl idare edilebilir, bir muntazam liman nedir, arazi sellerden nasıl muhafaza olunur, tedâbir-i inzibâtiye nasıl ittihaz edilir, numune çiftlikleri ne demektir? Bütün bunlar Osmanlı züvvarına erbâb-ı ihtisasdan mürekkep mihmandarlar ve tercümanlar vasıtasıyla gösterilecektir. O suretteki seyahatten avdet eden Osmanlılar, mensup oldukları şubeler hakkında mükemmel bir fikir hâsıl ederek avdet edecekler ve evine avdetlerinde burada başka türlü çalışacaklardır.”¹⁴

Hüseyin Cahid *“Bütün Osmanlıların hiç olmazsa bir kere Avrupa'yı görmelerini temin etmek isterdik”* diyerek Avrupa'ya yapılacak seyahatlere büyük bir anlam yüklemişti. Onun bu seyahatlerden asgari beklentisi medeni bir şehrin tanınmasıydı. Öte yandan Avrupa'ya sadece öğrencilerin değil, her kesimden insanın gitmesi ve kendi alanlarıyla ilgili bilim ve sanatı incelemeleri faydalı olacaktı. Yazar, ziyarete katılanların kendi memleketlerine döndüklerinde elde edecekleri kazanımları hayata geçireceklerini düşünüyordu.

Hüseyin Cahid, seyahatlerden maksimum fayda sağlanması ve ekonomik olması için de yol göstericilik yapmıştı. Ona göre seyahat edilen ülkeler, mihmandar ve tercümanlar vasıtasıyla tanınabilirdi. Alelade bir seyahat masrafı 60 liraya mal olacakken toplu halde yapılması ve seyahat edilen ülkenin göstereceği kolaylıklar nedeniyle masraf kişi başı 15 liraya kadar düşecekti.

İttihat ve Terakki mebusu olan Hüseyin Cahid seyahate katılacaklar için öneride de bulunmuş, her bakanlığın en zeki ve gayretli memurlarından bir ikisini bu heyetle göndermesini, ticaret odalarının birer üyelerini seyahate katılmaya mecbur etmesini istemişti. Avrupa'da asırların çalışması ve birikimi ile meydana gelen medeniyetin görülüp öğrenilmesi gerektiğini dile getirerek Avrupa medeniyetini almada pratik bir yol göstermekteydi: *“Görelim, öğrenelim. Ortada bir Avrupa medeniyeti var ki asırlarca sa'y ve içtihadın mahsul-u irfanıdır. Yeni baştan her şeyini icad için uğraşacağımıza o hazır medeniyeti tedkik ederek işimize gelen cihetleri alalım. Onların asırlarını biz senelere tenzil edelim.”¹⁵*

Hüseyin Cahid, bir süre önce mebuslar heyetinin Fransa ve İngiltere'ye yaptığı seyahate katılması nedeniyle Avrupa'yı tanımaktaydı.¹⁶ Bu nedenle Avrupa medeniyetine duyduğu hayranlığı köşesine taşımıştı. Benzer hayranlığı seyahate katılan *Tanin* muhabirinde de görmek mümkündür. *Tanin* muhabiri, Avusturya-Macaristan'a yapılan seyahatin ilk durağı olan Bulgaristan'ın gelişmişliği karşısında hayran, şaşkın ve mahzundur. Manzara karşısında *“Küçük*

¹⁴ *Tanin*, 30 Eylül 1909, s.1.

¹⁵ *Tanin*, 30 Eylül 1909, s.1.

¹⁶ Ziyaret İngiltere'nin daveti üzerine gerçekleşti. Geziye 19 mebus katıldı. 17 Temmuz 1909'da Londra'ya ulaşan heyet çeşitli görüşme, inceleme ve şehir ziyaretlerinde bulundu. *Tanin*, 26 Haziran 1325/9 Temmuz 1909, s.2; *Tanin*, 10 Temmuz 1909, s.2; *Tanin*, 6 Temmuz 1325/19 Temmuz 1909, s.2; *Tanin*, 8 Temmuz 1325/21 Temmuz 1909, s.2.

bir köy, ötede bir mandıra ve sonra bütün bunların aralarını dolduran vasi, münbit, mahsuldar, tarlalar, meralar, yeşillikler... Bunları görünce kalem derin bir hiss-i elemle sızladı: Dün bizim olan bu memleket bu gün bizim fersah fersah ilerimizde bulunuyor!"¹⁷ ifadelerini kullanarak hayıflanır.

Tanin muhabiri, Sofya'nın gelişmişliği karşısında üzülerken küçük fakat az bir çalışma ile neler yapılabildiğini görür.¹⁸ Yine muhabir "Kendimizi arabalar içinde, İstanbul'da görülmesi daha pek çok seneler nasib olmayacak güzel caddeler üzerinde bulduk." diyerek Avrupa'nın gelişmişliğini övgüyle okuyucularına iletmiştir.¹⁹ Yine muhabir Osmanlı ile Avrupa'yı kıyasladığı bir değerlendirmesinde şu ifadelerle yer vermişti:

"Ah bu ziyaretler bizim için ne kadar mucib-i intibah idi. Dikkat ediyordum ki bir Türk, Avrupa'da seyahat edecek olursa en ziyade görmek ihtiyacını hissettiği şeyler fabrikalar, tersaneler, iki kelime ile söylemek lazım gelirse bütün o muazzamat-ı medeniyeden ibaret olduğu halde bir Avrupalı Şark'ta, Türkiye'de seyahat edecek olursa ziyaret etmek istediği şeylerin kâffesi eskilerden mürekkep oluyor. Ara yerdeki bu fark azim, hem de pek azimdir; bunu görmeğe muvaffak olamayan göz mutlaka kördür. İşte Avrupa'nın en ziyade küçük bir merkezi olan Budapeşte şehrinde sürülerle fabrika!"²⁰

İster Hüseyin Cahid ve isterse ismi zikredilmeyen Tanin muhabirinin okuyucuya sundukları Avrupa algısı, gerek hükümet yetkilileri ve gerekse ortalama bir vatandaş için oldukça teşvik ediciydi. Gazetecilerin dilinden Avrupa, medeniyet bakımından gelişmiş coğrafya olmaktan öte adeta cennet olarak tasvir ediliyordu. Bu vesile ile Osmanlı ülkesinin geriliği dile getirilmiş ve eski yönetimin yani Abdülhamid döneminin bir eleştirisi de yapılmış olunuyordu. Hatta Tanin muhabiri seyahat esnasında Sofya'ya dair duygu ve düşüncelerini dile getirdiği bir yazısında ülkeyi bu şekilde geri bırakanlara karşı nefret duygularını dile getirir:

"Ancak şehre yaklaştığımda bir hüznün hissettim. Dört yüz seneden beri Osmanlılar için karargâh-ı saltanat olan İstanbul'u görüyordum. Oh! Müteessir olmamak kâbil değildi. Vatanımızdan çıkarak Avrupa'ya doğru atılan ilk hatvede küçük fakat az bir sa'y ile neler yapılabileceğini anlamak için en büyük bir misal olan böyle bir şehre tesadüf ediyorduk. O zaman bütün hayatımda bilmem kaçınıcı defa olmak üzere derin bir hiss-i teleffüh ile kabaran göğsümden bizi böyle her türlü muasır medeniyetten mahrum bırakanlar için bir nefret, bir nida-yı tel'in fırladı."²¹

Tanin dışında İttihat ve Terakki'ye yakın olan gazetelerden *Yeni Gazete*'nin Avrupa'ya yapılan seyahatlere yaklaşımı teşvik edici ve bunun üzerinden II. Abdülhamid dönemini yerici özellikler taşımakta, aynı zamanda beklentiler dile getirilmekteydi. Bu heyetlerin seyahatlerinden milletin yararlanacağı, Avrupalıların da Osmanlılar hakkındaki kötü fikirlerinin değişeceği, böylece medeni Avrupa milletleriyle Osmanlılar arasındaki bağların güçleneceği dile getirilmişti. Gazeteye göre istibdat bu bağları keserek hem Osmanlıları Avrupa'nın gözünden düşürmüştü hem de Osmanlıların irfandan mahrum ve habersiz kalmalarına neden olmuştu. Meşrutiyetin önemli bir değişime yol açtığı ifade edilen yazıda zenginler Avrupa'ya seyahat edeceklerin masraflarını karşılamaya davet ediliyor ve bu kapsamda şu çarpıcı ifadelerle yer veriliyordu:

"Meşrutiyet ilan olunur olunmaz mühîb ve müdhiş kal'a duvarı içinde mahbus olan millet-i Osmaniyyeye ferah geldi. Millet'in âlem-i medeniyet ile irtibatını kesen istibdad yıkıldı. Herkeste aman dünyayı tanyalım görelim merakı hâsıl oldu. (...) Elimizden geldiği kadar seyahatleri teşvik edelim. Avrupa'ya üç dört senelik tahsil icrasını temin ederek talebe gönderemeyen zenginlerimiz

¹⁷ Tanin, 8 Teşrinievvel 1309/21 Ekim 1909, s.2.

¹⁸ Tanin, 10 Teşrinievvel 1325/23 Ekim 1909, .2.

¹⁹ Tanin, 15 Teşrinievvel 1325/28 Ekim 1909, s.3.

²⁰ Tanin, 14 Teşrinievvel 1325/27 Ekim 1909, s.2.

²¹ Tanin, 10 Teşrinievvel 1325/23Ekim 1909, s.2.

hiç olmazsa erbab-ı şebabe, erbab-ı irfan ve gayrete, bir iki aylık seyahat ettirmek üzere yardım etsinler. Yine memlekete ve millete hizmet etmiş olurlar.”²²

Avusturya-Macaristan ziyaretinden zikredilen amaç ve beklentilerin dışında ülkeler arasındaki işbirliği ve dostluk münasebetlerinin geliştirilmesi de hedeflenmekteydi. Heyetler arası toplantılar münasebetiyle yapılan konuşmalarda milletleri birbirine yaklaştırmada ticari ilişkiler kurmanın resmi anlaşmalardan çok daha etkili olduğu vurgulanmıştı. Macaristan Ticaret Bakanı Ferenc Kossuth²³ yaptığı konuşmada bu hususu şu şekilde dile getirmişti: “*Macar ve Türk kavmini yekdiğerine (...) uhuvvetle bağlayacak olan kuvvet ne bir ittifak-ı resmi, ne de muahadedir. Yalnız münasebat-ı ticariye ve iktisadiyelerinin gayet sıkı bir muhaverede cereyanı lazım gelir.*”²⁴

Avusturya-Macaristan tarafının Osmanlı Devleti’nin sanayi bakımından en gelişmiş şehirlerinden biri olan Selanik merkezli davet yapması geziye yönetici, subay ve ticaret erbabının katılması geziden beklentilerin neler olabileceğine dair işaret vermekteydi. II. Abdülhamid sonrasında oluşan yeni yönetimin sivil ve askeri bir niteliğinin olduğu biliniyordu. Bu nedenle İttihat ve Terakki’nin önde gelen isimlerinden Dr. Rıza Tevfik ile subaylar grubu davet edilmişti. Parti önde gelenleri ve subayların davet edilmesiyle Avusturya-Macaristan’ın askeri ve sanayi alanındaki gücü yerinde görülmüş olunur ve siyasi bir ittifak için uygun zemin oluşturulabilirdi. Şu halde davetçi ülke Bosna-Hersek’i ilhakını bir bakıma unutturma, bu nedenle bozulan ilişkileri güçlendirme, oluşan İtilaf Devletleri bloğu karşısında ittifak oluşturarak uluslararası arenada güç elde etme gibi gayeler güdüyordu.

İttihat ve Terakki taraftarı *Tanin* gazetesi ise ziyareti okuyucuya tamamen farklı bir şekilde sunmuştu. Başyazar Hüseyin Cahid ve geziyi takip eden muhabir olayı bir bakıma ‘Avrupa’nın yeniden keşfi’ olarak sunuyordu. Bu ziyaretle zımnen verilen mesaj şuydu: Abdülhamid Osmanlı’yı geri bırakmıştı. Bu gerilikten kurtulmak için Avrupa gezilmeli, görülmeli, incelenmeliydi. Bu çizgideki diğer yayınlar da benzer şekilde bir politika güdüyordu. Aslında *Tanin* konuyu bu mecraaya çekerek daha bir yıl önce hukuken Osmanlı toprağı olan Bosna ve Hersek’in elden çıkışını perdeleme ve bu konuda gelebilecek eleştirileri bertaraf ederek olayı geri kalmışlıktan kurtulma çabası olarak sunmaktaydı.

Abdülhamid’in ülkeyi hapse çevirdiği ve Avrupa ile bağların zayıfladığı düşüncesi siyaseten ve propaganda amaçlı söylenmiş olmalıydı. Zira Abdülhamid döneminde de Macaristan’ı ziyaret eden çeşitli toplum kesimlerine mensup çok sayıda insan vardı. Mesela aynı ülke tarafından Selanik merkezli benzer bir davet daha önce yine yapılmıştı ve birçok sanayicinin davete icabet

²² *Yeni Gazete*, 1 Temmuz 1910, s.1.

²³ Ferenc Kossuth (1841-1914) Macar İhtilalinin lideri Lajos Kossuth’un oğludur. Babası 1848 İhtilalleri sırasında Osmanlı’ya sığınmış, bir süre Kütahya’da ikamet ettikten sonra Avrupa’ya gitmiştir. Lajos Kossuth, ülkesi bağımsız olmadan dönmeyeceğini söylemiş ve İtalya’da ölmüştür. *Tanin*, 16 Teşrinievvel 1325/29 Ekim 1909, s.2-3 <https://www.britannica.com/biography/Lajos-Kossuth> Erişim Tarihi: 09.01.2021. Oğul Ferenc Kossuth, 1906-1910 yılları arasında Macaristan Ticaret Bakanlığı görevini yürütmüştür.

²⁴ *Tanin*, 17 Teşrinievvel 1325/30 Ekim 1909, s.1; Ferenc Kossuth ülkesinin hızla geliştiğinden bahsettikten sonra istibdadın gelişmeye engel, hürriyetin destek olduğundan bahsedip bunu en iyi ziyaretçilerin bileceğini dile getirtmiş ve sözlerini “yaşasın Türk kardeşlerimiz” diyerek bitirmişti. *Tanin*, 16 Teşrinievvel 1325/29 Ekim 1909, s.2-3.

etmesi beklenmekteydi.²⁵ Benzer şekilde Macaristan'dan da çok sayıda insan Osmanlıyı ziyaret etmekteydi.²⁶

Gerek Abdülhamid ve gerekse Abdülhamid sonrası dönemde Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun Selanik'e özel bir ilgisinin olduğu anlaşılmaktadır. Bu ilgi, bir liman şehri olan Selanik'in Avusturya'ya demiryolu ile bağlantılı olması, bu ülke açısından gerek pazar ve gerekse hammadde tedariki için Ortadoğu'ya açık olması gibi sebeplerden kaynaklanıyor olmalıydı. Şehrin tüccarlarının büyük çoğunluğunun gayrimüslim tebaadan oluşması ve iletişim kolaylığı gibi sebepler de yakınlık hissinin oluşmasındaki diğer faktörlerdi. Selanik aynı zamanda İttihat ve Terakki'nin de merkeziydi. Tüccar ve sanayicilerin haricinde buradan katılacak subaylarla kurulacak iyi ilişkiler de gelecek açısından iyi olabilirdi.

Ziyaretten beklentiler farklı olsa da ilişkilerin gelişmesi, her iki tarafın da yararınaydı. Beklentiler yüksek, hemen tamamı ilk defa yurt dışına çıkacak olan yolcular hazırды. Yolcular kimlerdi ve beklentileri karşılayacak nitelikleri haiz miydi?

2. Ziyaretçiler

Gazetelere yansıyan haberlere göre katılımcı yelpazesi genişti. Seyahate katılım İstanbul, Selanik ve Üsküp'ten oldu. Başkent İstanbul'dan hareket eden trende mebus, subay, gazeteci, memur ve tüccar gibi toplum kesimlerine mensup 87 kişi bulunmaktaydı. Selanik heyeti 125 kişiydi bunlara Üsküp'te 23 kişi daha ilave olunca toplam sayı 235'e ulaştı. Heyette ayrıca davetçi ülke Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun Selanik Başkonsolosu da bulunmaktaydı. Selanik ve Üsküp heyeti de tıpkı İstanbul'dan gelenlerde olduğu gibi farklı meslek grubundan oluşmaktaydı.²⁷

Anlaşıldığına göre yolcular için gazetede duyuru yapılmış, burada ziyarete katılım övüldükten sonra başvurunun yeri, zamanı ve seyahat için ödenecek para miktarı zikredilmişti.²⁸ Üç önemli Osmanlı şehrinde gelerek oluşan grubun başkanlığını Edirne mebusu Dr. Rıza Tevfik,²⁹ ikinci başkanlığı ise İttihatçı kimliği ile bilinen Drama Mutasarrıfı Tahsin Bey üstlenmişti. *Jurnal de*

²⁵ Peşte şehbenderliğinden gelen telgrafa göre imparatorun özel müsteşarı kararı konsolosa tebliğ etmiştir. Buna göre Selanik'ten özel bir tren kalkacak trende Osmanlı seyyahları bulunacaktı. Bunlar Peşte şehrinin önde gelenleri ile sanayi heyetinden seçilecek temsilciler tarafından Osmanlı ve Macar bayraklarıyla donatılmış olan garda karşılanacaklardı. Peşte Belediye Müdürü tarafından bunlara bir ziyafet verilecek opera tiyatrosunda hazırlanacak özel bir fasıl icra olunacaktı. Başka sosyal etkinliklere de katılacaklardı. Bu davetlilere o kadar hürmet ve muhabbet gösterilecekti ki iki ülke arasındaki dostluk gelişecekti. BOA, *Y.PRK. EŞA (Yıldız Perakende Evrakı - Elçilik, Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik Maruzâtı)*, 9/104, H.29.12.1306/26 Ağustos 1888; 19 Ekim 1888'de Peşe Başkonsolosluğundan merkeze yazılmış bir yazıya göre bir grup Osmanlı Macaristan'ı ziyaret edecekti. Bunlar üst düzey devlet memurları ile padişahın bendegânından bazı insanlardı. Bunları karşılamak üzere başta Peşte Belediye Meclisi olmak üzere belediye başkanı, mebusan ve ayan meclisi üyeleri gibi daha birçok kişi ve kurum karşılama hazırlıklarını sürdürmekteydi. BOA, *İ.HR (İrade-Hariciye)*, 312/19904, 7 Teşrinievvel 1304/19 Ekim 1888.

²⁶ 24 Nisan 1889 tarihinde Macaristan'dan üst düzey bir heyet İstanbul'a gelmişti. Heyette yazar, fabrikatör, gazeteci, avukat, doktor, üst düzey yönetici ile daha birçok meslek grubundan insan vardı. BOA, *Y.A.HUS Evrakı (Yıldız-Sadâret Hususî Maruzât)*, 224/81, H.23.08.1306.

²⁷ *Yeni Tasvirîefkâr*, 11 Teşrinievvel 1325/24 Ekim 1909, s.5. Bunların en az 24'ü subaylardan oluşuyordu. *Tanin*, 16 Teşrinievvel 1325/29 Ekim 1909, s.2-3; *Tanin*, 24 Teşrinievvel 1325/6 Kasım 1909, s.2.

²⁸ Seyahate katılmak isteyenlerin Balcı Biraderler Mağazasında Ziya Balcı Efendi'ye müracaat ederek biletlerini alabilecekleri bildirilmişti. *Tanin*, 9 Teşrinievvel/Ekim 1909, s.4.

²⁹ Günümüzde Bulgaristan sınırları içerisinde kalan Cisir-i Mustafa Paşa'da 1868'de doğan Rıza Tevfik'in asıl adı Ali Rıza'dır. Rıza Tevfik, öğrenim hayatına babasının öğretmenlik yaptığı Üsküdar'daki Sion Mektebi'nde başladı. Değişik rüşdiyelerde, Galatasaray Sultanisi, Mekteb-i Mülkiye gibi okullarda okudu. Sonunda Mülkiye-i Tıbbiye'den mezun oldu. 1907'de İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girerek üst düzey görevler aldı. Sonra bu partiden ayrılarak 1911'de Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na geçti. İstanbul hükümetleri döneminde başta Maarif Nazırlığı olmak üzere üst düzey görevlerde bulundu. Sevr Anlaşması'nı imzalayan heyette yer aldı. Ardından Mısır'a kaçtı ve 150'likler listesinde yer aldı. Lübnan'da devlet görevlerinde bulunduktan sonra emekliye ayrıldı. 150'liklerin affedilmesiyle 1943'te Türkiye'ye geldi ve 1949'da İstanbul'da öldü. Abdullah Uçman, "Rıza Tevfik Bölükbaşı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 35, İstanbul 2008, s. 68.

Salonique gazetesi başyazarı Mösyö Sam Levi³⁰ de gezi heyeti arasında yer almakta ve seyahatte zaman zaman tercümanlık yapmaktaydı. Bundan başka heyette Dr. Rıza Nur³¹, Selanik Belediye Başkanı İsmail ve erkân-ı bahriyeden Enis ve Selanik'in itibarlı tüccarlarından Hüseyin beyler ile İstanbul Belediyesi üyelerinden Mehmed Reşad Paşa, Derviş Hüma Efendi, maliye müfettişlerinden Mustafa Azmi ve *Yeni Asır* başyazarı Adil Bey bulunuyorlardı. Servetleriyle dikkat çeken başka tüccarlar da vardı. Osmanlı heyetine gittikleri yerlerdeki Osmanlı elçilik veya konsolosluk görevlileri de iştirak etmekteydi.³²

Osmanlı heyeti, İstanbul ile İttihat ve Terakki'nin güçlü olduğu Selanik'ten ve Üsküp'ten gelenlerin karışımından oluşmaktaydı. Selanik dönem itibarıyla 150 bin kişiden oluşan nüfusuyla ülkede dördüncü, sanayi ve ticaret bakımından ise İstanbul'dan hemen sonra gelmekteydi. Daha da önemlisi Selanik, II. Meşrutiyet'i ilan ettiren ve Abdülhamid'i tahttan indiren İttihat ve Terakki'nin merkeziydi. Başyazarları geziye katılan ve Selanik'te yayımlanan *Le Jurnal de Salonique*³³ ve *Yeni Asır*³⁴ da Abdülhamid döneminden beri İstanbul'a göre daha özgür yayın yapan ve muhaliflerin sesini duyuran gazetelerdi. Selanik Özgürlüğün Kâbe'si (Kâbe-i Hürriyet) idi.³⁵

Rıza Tevfik'e göre bu seyahat Osmanlı tarihinde bir ilkti.³⁶ Onun böyle bir değerlendirme yapması muhtemelen grubun bu kadar kalabalık ve muhtelif meslek ve toplum kesiminden oluşmasından kaynaklanmıştır. Grubun “hemen hemen istisnasız” hepsi için bu yurt dışı seyahati ilkti.³⁷ Belediye başkanı, mutasarrıf gibi gördüklerini görev sahası içerisinde hızla uygulamaya koyabilecek insanların heyette bulunması tecrübe transferi anlamında isabetli bir seçimdi. Heyetteki tüccarlar da teknoloji transferi ve ülkeler arası işbirliğinin artırılmasına katkıda bulunabilirdi.

3. Seyahatin Başlaması, Güzergâhı ve Ziyaret Edilen Şehirler

Gezi programı yani ziyaret edilecek yerler ile bunların tarih ve saatleri günü gününe ayrıntılı denebilecek şekilde *Tanin*'de yayımlandı.³⁸ Seyahat planlandığı gibi 18 Ekim 1909 Pazartesi günü başladı. Avusturya-Macaristan seyahatine katılanlar birincisi İstanbul, ikincisi Selanik

³⁰ Sam Levi, 1895'te Yahudi İspanyolcasında yayımlanan süreli yayın *La Epoca*'nın sahibinin oğluydu. Alyans Okulu'ndan mezun olan Levy, Üniversiteyi Paris'te okumuş nadir Selaniklilerden biriydi. O, sahip olduğu ve yaymaya çalıştığı liberal fikirler nedeniyle hahambaşılık tarafından aforoz edilmişti. Paul Dumont, “Önce Fransızca”, Gilles Veinstein (Hazırlayan), *Selanik 1850-1918*, İletişim Yayıncılık, İstanbul 1999, s.227-228.

³¹ Rıza Nur, 1879'da Sinop'ta doğdu. İlk ve ortaöğreniminin ardından 1901'de Askeri Tıbbiye'den yüzbaşı doktor olarak mezun oldu. 1907'de cerrahi profesörü, 1908'de binbaşı oldu. Askeri tıbbiyede öğrenci iken İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girdi. 4 Şubat 1909'da yapılan seçimlerden Sinop milletvekili seçildi. Bir süre sonra İttihat ve Terakki'den istifa edince profesörlükten çıkarıldı ve rütbesi de kolağalına indirildi. 1913'teki Babıali Baskını sonrasında tıp tahsili bahanesiyle yurt dışına sürüldü. Mondros Mütarekesi'nden sonra İstanbul'a döndü ve Sinop milletvekili seçildi. Milli Mücadeleye katılarak önemli görevlerde yer aldı. Daha sonra Mustafa Kemal'e ters düşerek yeniden yurt dışına gitti (1926). Atatürk'ün ölümünden sonra yurda döndü ve 1942'de öldü. Ali Birinci, “Rıza Nur,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.35, İstanbul 2008, s.65-66.

³² *Tanin*, 9 Teşrinievvel 1325/22 Ekim 1909, s.2. *Tanin*, 13 Teşrinievvel 1325/26 Ekim 1909, s.2; *Tanin*, 14 Teşrinievvel 1325/27 Ekim 1909, s.2; *Tanin*, 16 Teşrinievvel 1325/29 Ekim 1909, s.2; *Tanin*, 28 Teşrinievvel 1325/10 Kasım 1909, s.2; *Tanin*, 31 Teşrinievvel 1325/13 Kasım 1909, s.3; *Yeni Tasvirieşkar*, 2 Teşrinisani 1909, s.6.

³³ Gazete, 1895'te Yahudi İspanyolcasında yayımlanan süreli yayın *La Epoca*'nın Fransızca eki olarak çıkmaya başlamıştı. Gazetenin yönetimi “Macedonia Risorta mason locasının kurucularından biri olan Barouch Kohen'in oğlu takma adı Sheridan olan Vitaris Kohen'e emanet edilmişti.” Gezi sırasında gazetenin başyazarı olarak takdim edilen Sam Levi ise *La Epoca*'nın sahibinin oğluydu. Dumont, “Önce Fransızca”, s.227-228.

³⁴ 9 Eylül 1909 tarihi itibarıyla *Yeni Asır* gazetesinin müdür-i mesulü Arif Bey ve Başyazarı da M. Adil Bey'di. *Yeni Asır*, 9 Septembre/Eylül 1909, s.1.

³⁵ François Georgeon, “Müslüman ve Dönme Selanik,” Gilles Veinstein (Hazırlayan), *Selanik 1850-1918*, İletişim Yayıncılık, İstanbul 1999, s.114-117.

³⁶ *Yeni Tasvirieşkar*, 21 Teşrinievvel 1325/3 Kasım 1909, s.3.

³⁷ *Tanin*, 8 Teşrinievvel/Ekim 1909, s.2; *Yeni Tasvirieşkar*, 11 Teşrinievvel 1325/24 Ekim 1909, s.5.

³⁸ *Tanin*, 9 Teşrinievvel/Ekim 1909, s.4.

olmak üzere iki noktadan yola çıktılar. Sirkeci'den başlayan seyahat Bulgaristan üzerinden Sırbistan'a doğru akıp giden demiryolu hattı ile gerçekleşmekteydi. Yolcular, Osmanlı sınırlarının ötesinde Filibe ve Sofya gibi şehirleri geçtikten sonra Sırbistan topraklarına girdiler.³⁹

Diğer grup Selanik'ten yine trenle seyahat etmekteydi. Avusturya-Macaristan hükümeti, Selanik'ten hareket eden ziyaretçiler için vagonlarının dış tarafı yeşil çizgilerle çevrili kırmızı-beyaz Osmanlı bayrağına boyanmış özel bir tren tahsis etmişti. Hepsi de yeni olan vagonlar gayet geniş ve lüks, yolcuların rahatı mükemmeldi. Adı geçen devlet bu treni böyle sıra dışı seyahatler için kullanmaktaydı. Yolculuk öğleden önce saat on birde başladı. Gevgeli-Üsküp üzerinden bazı istasyonlarda dura kalka ilerlediler.⁴⁰

İki grup Sırbistan sınırları içerisindeki Niş'te birleşti. 19 Ekim'de Belgrad üzerinden Peşte'ye ulaşıldı.⁴¹ Burada bir hafta kadar kaldılar. Bu sırada şehre yakın olan Temeşvar, Hatvan, Gödöllö gibi nispeten küçük şehirleri gezen ziyaretçiler, 27 Ekim 1909'da Pressburg (Bratislava)'a gitmek üzere ayrıldılar. Aynı gün Viyana'ya,⁴² buradaki ziyaretlerinin ardından Brunn'e ve ardından 3 Kasım'da Prag'a ulaşıldılar.⁴³ Prag merkez olmak üzere civardaki Reichenberg, Jungbunzlau, Steyr, Plzen (Pilsen) ve bazı başka küçük şehir ve yerleşim birimleri gezildikten sonra Linz'e hareket edildi ve başka şehirler de ziyaret edildi. Sonra 9 Kasım'da Viyana üzerinden, Adriyatik Denizi kıyısında olup o zaman Avusturya-Macaristan İmparatorluğuna bağlı bulunan liman şehri Trieste'ye gidildi. Heyetten altı kişi imparatorla görüşmek üzere Viyana'da kaldı ve daha sonra gruba dâhil oldular.⁴⁴ Deniz yoluyla seyahate devam eden yolcular önce sahildeki Pula (Bola)'ya ve ardından Fiume (Rijeka) ulaşıldılar.⁴⁵ Buradaki incelemelerden sonra 12 Kasım 1909'da Belgrad'a gitmek üzere ayrıldılar⁴⁶ ve kendi şehirlerine döndüler.

Ziyaret için neden bu şehirler seçilmişti? Öncelikle devrin şartları düşünüldüğünde seyahat edilen şehirler arasındaki demiryolu hattının mevcudiyeti, ulaşım kolaylığı sağlamaktaydı. İkincisi ise gezinin amacıyla ilgiliydi. Bu şehirler sanayi bakımından gelişmiş olup devrin ünlü otomobil ve silah marka ve firmalarının bulunduğu, ticari potansiyeli yüksek yerlerdi. Bunlar kadar önemli olmasa da şehirlerin tarihi ve kültürel bir birikime sahip olmaları bütün bunların tamamlayıcı unsurlarıydı.

Ticari ve siyasi ilişkileri kuvvetlendirmek maksadıyla davet edilen misafirlere gösterilecek muamele yani karşılama ve uğurlama gibi faaliyetler amacın gerçekleşmesine katkı yapacak olmanın ötesinde insani tavırlardı.

³⁹ Tanin, 8 Teşrinievvel 1325/21 Ekim 1909, s.2.

⁴⁰ Tasvirieşkâr muhabiri treni ve hissettiklerini şu şekilde dile getirmişti: "Trende rahatımız mükemmel. Vagonlar gayet geniş ve hepsi de yeni. Avusturya- Macaristan hükümeti bu lüks trenlerini böyle müstesna seyahatlere vakfetmiştir. Vagonların dış tarafı yeşilliklerle muhat, beyaz ve kırmızı Osmanlı bayrağı her tarafta gözümüze çarpıyor. Kalbimizde bu mukaddes bayrak için öyle ulvi bir muhabbet vardır ki." Yeni Tasvirieşkâr, 11 Teşrinievvel 1325/24 Ekim 1909, s.5.

⁴¹ Tanin, 9 Teşrinievvel 1325/22 Ekim 1909, s.2. Tanin, 10 Teşrinievvel 1325/23 Ekim 1909, s.2; Yeni Tasvirieşkâr, 11 Teşrinievvel 1325/24 Ekim 1909, s.5.

⁴² Tanin, 17 Teşrinievvel 1325/30 Ekim 1909, s.2-3; Tanin, 16 Teşrinievvel 1325/29 Ekim 1909, s.2-3; Tanin, 12 Teşrinievvel 1325/25 Ekim 1909, s. 5-6.

⁴³ Yeni Tasvirieşkâr, 21 Teşrinievvel 1325/3 Kasım 1909, s.3.

⁴⁴ Tanin, 28 Teşrinievvel 1325/10 Kasım 1909, s.2; Tanin, 27 Teşrinievvel 1325/9 Kasım 1909, s.2; Tanin, 28 Teşrinievvel 1325/10 Kasım 1909, s.2; Yeni Tasvirieşkâr, 25 Teşrinievvel 1325/8 Kasım 1909, s.5; Yeni Tasvirieşkâr, 26 Teşrinievvel 1325/9 Kasım 1909, s.5; Yeni Tasvirieşkâr, 28 Teşrinievvel 1325/10 Kasım 1909, s.5; Neue Freie Presse, 8 November 1909/8 Kasım 1909, s.10.

⁴⁵ Neue Freie Presse, 10 November 1909/10 Kasım 1909, s.11.

⁴⁶ Tanin, 30 Teşrinievvel 1325/13 Kasım 1909, s.2; Tanin, 1 Teşrinievvel 1325/14 Ekim 1909, s.3; Yeni Tasvirieşkâr, 1 Teşrinisani 1325/14 Ekim 1909, s.7.

4. Karşılama ve Uğurlama Törenleri

Osmanlı heyeti için halkın, devlet yöneticilerinin, yerel yönetim temsilcilerinin katıldığı, şehirden şehre farklılaşan karşılama ve uğurlama törenleri yapıldı. İlgi çekici detaylar içeren törenler seyahate verilen önemin göstergesiydi. Ziyaretçiler gittikleri her yerde büyük bir sevgi, ilgi ve merak uyandırdılar.

Yolculuğun başladığı İstanbul'daki Sirkeci istasyonunda görkemli bir uğurlama töreni yapıldı. Uğurlamaya gelenler arasında Avusturya-Macaristan sefaretinden bir iki memur da bulunmaktaydı.⁴⁷ Gezi grubu, Bulgaristan'ın Filibe istasyonunda çok sayıda Müslüman ve Bulgar halk tarafından alkışlarla karşılandılar; alkışlarla ve sevgi gösterileri ile uğurlandılar.⁴⁸

Selanik'ten yola çıkan ekip ise Üsküp haricindeki istasyonlarda büyük bir coşku ile karşılandılar ve uğurlandılar. Her istasyondan geçtikçe “*Yaşasın Osmanlı hükümeti*” “*Yaşasın Macaristan*” sesleri yükseliyordu. Üsküp'te herhangi bir karşılama ve uğurlama olmadı. Bu şehirden sonraki Kumanova'da ise davullar, zurnalar çalınıp maytaplar yakılarak gösterişli bir karşılama yapıldı. Birleşik Osmanlı heyeti, Niş ve Belgrad'ta da Sırlar tarafından memnuniyetle karşılandılar.⁴⁹

Ziyaretin esas hedefi olan Avusturya-Macaristan'da Osmanlıların gelişi münasebetiyle 12 kişiden oluşan özel bir komite kurulmuştu. Komite onları karşılayacak ve kabul esnasında yapılacak işleri organize edecekti. Organize edilecek işler arasında gelen misafirlere hatıra olmak üzere birer madalya takdimi, ziyafet ve ziyaret yerlerinin ayarlanması gibi detaylar bulunmaktaydı.⁵⁰

Osmanlı gezi heyeti 19 Ekim 1909'da Peşte'ye ulaştığında, çoğunluğunu ticaret erbabının oluşturduğu büyük bir topluluk tarafından karşılandı. Karşılama töreninde hükümeti temsilen bir müsteşar ile belediye başkanı ve bütün belediye meclisi üyeleri, Osmanlı başkonsolosu ve konsolosluk memurları, askeri kesimden bazı memurlar ve daha birçok eşraf da hazır bulundu. Müsteşar ve belediye başkanı kısa bir konuşma yaparak ziyaretten duydukları memnuniyeti dile getirdi; buna karşılık Osmanlı tarafından ise heyet reisi Rıza Tevfik Bey ve birkaç kişi daha konuşma yaptı.⁵¹

Osmanlı heyetinin şehre gelmesinin şerefine gece şehrin muhtelif yerlerinde ve özellikle parlamento binasında aydınlatma yapılmıştı. Misafirler manzara karşısında büyük bir sevinç ve memnuniyet duydular; heyetin vapurla sarayın önünden geçişi esnasında alkışlar şiddetli bir fırtına gibi çırpındı ve “*yaşa*” sesleri dağlarda yankılandı.⁵² Onların şerefine yapılan bir başka faaliyet de bir vapurun suya indiriliş töreniydi. Esasen inşası daha önce tamamlanmış olan vapurun suya indirilmesi, misafirlerin de törende hazır bulunması için bekletilmişti.⁵³

Budapeşte'den Viyana'ya gitmek üzere ayrılan misafirler Macar hükümetinin görevlendirdiği memurlar ve halkın alkışlarıyla uğurlandılar. Osmanlılar sabah Pressburg (Bratislava)'a ulaştıklarında kabul komitesi ve halk tarafından karşılandılar. Şehir, Macar ve Türk bayraklarıyla

⁴⁷ *Tanin*, 8 Teşrinievvel 1325/21 Ekim 1909, s.2; *Tanin*, 19 Teşrinievvel/Ekim 1909, s. 3.

⁴⁸ Karşılama esnasında buradaki topluluğa heyette yer alanlardan Derviş Efendi ile Maliye müfettişlerinden Mustafa Azmi ve Rıza Tevfik Beyler kısa bir konuşma yapmışlardı. *Tanin*, 8 Teşrinievvel 1325/21 Ekim 1909, s.2; Sofya'ya vardıklarında ise halk tarafından değil, bir heyet tarafından karşılandılar. *Tanin*, 10 Teşrinievvel 1325/23 Ekim 1909, s.2.

⁴⁹ *Yeni Tasvirîkâr*, 11 Teşrinievvel 1325/24 Ekim 1909, s.5.

⁵⁰ *Tanin*, 19 Teşrinievvel/Ekim 1909, s. 3.

⁵¹ “Ziyaretçiler arasında bulunan Rıza Tevfik Bey'le Selanikli Saaldi Efendi bu güzel karşılamaya Fransızca olarak teşekkür ettiler. *Yeni Asır* Başmuharriri Adil Bey irad ettiği Türkçe konuşmada işar-ı nezaket etmiştir.” *Tanin*, 9 Teşrinievvel 1325/22 Ekim 1909, s.2.

⁵² *Tanin*, 14 Teşrinievvel 1325/27 Ekim 1909, s.2.

⁵³ *Tanin*, 14 Teşrinievvel 1325/27 Ekim 1909, s.2

donatılmıştı. Osmanlılar için Macar toprağında icra edilen son tören fevkalade parlak oldu. Bütün şehir donatılmış, okullar bu nedenle tatil edildiğinden bütün okul çocukları misafirlerin geçeceği caddelerin iki tarafında dizilmişlerdi. Öğrenciler arabalarla geçip giden heyete birçok çiçek buketleri takdim ettiler. Misafirlerle ilgilenen Macar komitesi onları Avusturya sınırına kadar yolcu etti.⁵⁴

Türkler küçüklü büyüklü bütün şehirlerde büyük bir ilgi ve sevgi gösterileriyle karşılanıyordu. Tanin muhabiri bu durumu şöyle dile getirmişti: “Ne tarafa gitsek, nereyi ziyaret etsek, hangi sokaktan geçsek mütemadiyen alkış, ‘yaşasın Osmanlılar, yaşasın yeni Türkiye’ nidaları...”

Osmanlılar Viyana'ya ulaştıklarında Kabul Komitesi ile ticaret nezareti ve ticaret odası tarafından görevlendirilen memurlar istasyona kadar giderek onları karşıladılar. Ziyaretçileri taşıyan trenin her tarafı çiçekler ve Osmanlı ve Avusturya bayraklarıyla süslenmişti. Viyana Belediye başkanı, muhtelif dairelerde çalışan memurlar ile Osmanlı elçilik memurları ve ticaret odası ile sanayi odası başkanlarından oluşan büyük bir kalabalık tarafından karşılandılar. Özel trenin gelmesi esnasında mızıkla Osmanlı milli marşını çalıyor, binlerce ağızdan Almanca ve Türkçe “çok yaşa” sesleri ayyuka çıkıyordu. Ev sahibi ve misafir heyetten ikişer kişi yaptıkları konuşmalarla karşılıklı dostluğa vurgu yaptılar. Konuşmaların ardından otele doğru yol alan Osmanlı heyeti, caddenin her iki yanını dolduran halk tarafından alkışlanmaktaydı. Heyet şehirden ayrılırken karşılamada olduğu gibi yine görkemli bir törenle uğurlandı.⁵⁵ “Tren hareket ettiği vakit istasyondaki ahali mendil, bayraklar sallayarak ‘çok yaşa’ diyerek Osmanlıları alkışlıyorlardı.”⁵⁶

Heyetin Prag'a ulaşmasında da benzer şekilde belediye ve ticaret odası üst düzey yöneticileri ile binlerce insan tarafından karşılandılar. Prag'ın civarında yer alan nispeten küçük şehirlerde yapılan ziyaretlerde de benzer karşılama törenleri yapıldı.⁵⁷ Şehirdeki ticaret ve sanayi odası heyeti ile orada bulunan Osmanlı seyyahları adına padişaha saygılarını arz eden bir telgraf çekilmiş ve benzer şekilde karşılık verilmişti.⁵⁸ Reichenberg'e varıldığında şehir halkı ve Kuzey Bohemia Ticaret ve Sanayi Odası başkanları padişaha, Osmanlı gezi heyetinin oraları ziyaretinden duydukları memnuniyeti dile getiren bir telgraf çekmişlerdi.⁵⁹ Pilsen'e ulaşıldığında ticaret odası heyeti, Osmanlı Devleti'nin Viyana Büyükelçiliğine padişah ve hükümetin saadetlerinin devamı için iyi dileklerde bulunmuşlar ve bu dileklerin padişaha bildirilmesini rica etmişlerdi.⁶⁰

Osmanlı heyetinin Trieste'ye gelişinde ve ayrılışında yapılanlar ilgi çekici ayrıntılar içermekteydi. Ziyaretçilerin buraya gece yarısından sonra gelmelerine rağmen memurlar, askerler, kabul heyeti, Osmanlı vatandaşlarının önde gelenleri ve diğer insanlar tarafından karşılandılar. Bu sırada “İstasyonda bulunan askeri mızıkası Milli Osmanlı marşını terennüm

⁵⁴ Tanin, 16 Teşrinievvel 1325/29 Ekim 1909, s.2-3; Yeni Tasvirieşkâr, 12 Teşrinievvel 1325/25 Ekim 1909, s. 5-6; Yeni Tasvirieşkâr, 12 Teşrinievvel 1325/25 Ekim 1909, s. 5-6.

⁵⁵ Tanin, 16 Teşrinievvel 1325/29 Ekim 1909, s.2-3; Tanin, 21 Teşrinievvel 1325/24 Ekim 1909, s.3; Yeni Tasvirieşkâr'da karşılama ile ilgili haber “tertîp edilen şenlikler bu gün belediye dairesinde icra olunan mutantan resm-i kabilulle hitam bulmuştur.” şeklindeydi. Yeni Tasvirieşkâr, 20 Teşrinievvel 1325/2 Kasım 1909, s.6.

⁵⁶ Yeni Tasvirieşkâr, 21 Teşrinievvel 1325/3 Kasım 1909, s.3.

⁵⁷ Tanin, 25 Teşrinievvel 1325/7 Kasım 1909, s.3; 3 Kasım 1909 akşamı saat yedi buçukta Prag'a ulaşan misafirler istasyonda ticaret nezareti erkânı, belediye başkanı, belediye üyeleri, ticaret odası başkanı ve daha birçok görevli tarafından karşılandı. İstasyonun hemen yanında toplanmış olan halk da misafirleri “çok yaşa sadaları” ile karşıladılar. Ticaret odası başkanı, belediye başkanı ve Rıza Tevfik birer konuşma yaptılar. Yeni Tasvirieşkâr, 22 Teşrinievvel 1325/4 Kasım 1909, s.3.

⁵⁸ BOA, İ.HUS, 179/42, H.19.10.1327; BOA, BEO (Bâbiâli Evrak Odası), 3659/274363, H.22.10.1327.

⁵⁹ Çekilen bu telgrafa benzer içerikte cevabi bir telgraf yazılmaktaydı. 23 Teşrinievvel 1325 tarihli İradede böyle bir yazının yazılarak gönderilmesi için emir verilmişti. BOA, İ.HUS, 179/46, 21.10.1327.

⁶⁰ BOA, İ.HUS, 180/1, 4.11.1327.

etmekte idi.⁶¹ Uğurlamada vali, belediye başkanı, çok sayıda asker ile halk da vardı. Osmanlıların ayrılışı sırasında vapurda yine mızıka çalınıyor ve binlerce halk tarafından mendiller sallanıyordu.⁶²

Osmanlı heyeti gösterilen yoğun ilgi ve yer yer sevgiden dolayı Avusturya-Macaristan seyahatinden büyük bir memnuniyet içinde ayrıldı. Heyet başkanı Dr. Rıza Tevfik seyahatin sonlarına doğru merkezi hükümet ile diğer yöneticilere telgraflar çekerek memnuniyetini dile getirdi.⁶³

Osmanlı heyetinin hemen her gittiği yerde büyük bir ilgi görmesi, ev sahiplerinin nezaketi kadar ziyaret edenlerin itibarı ile de ilgiliydi. Ziyaret edilen şehrin Macaristan'da ya da Avusturya'da olup olmaması, büyük ya da küçük olması, şehri ziyaret eden heyetteki insan sayısı farklılığın önemli sebeplerindendi.

Macaristan'daki karşılama ve uğurlama törenlerinde ortak tema ilgi, sevgi ve memnuniyet olsa da detaylarda bazı farklılıkların varlığı da gözlemlenmekteydi. Osmanlıların gelişi münasebetiyle okulların tatil edilerek öğrencilerin heyetin geçeceği caddeleri doldurması, heyetin Avusturya sınırına kadar uğurlanması önemli bir nezaket ve dostluk göstergesiydi.

Macaristan'daki görkemli karşılamada bu iki toplum arasında yakın zamanda yaşanan dostane ilişkilerin etkisi büyük olmalıydı. Osmanlı Devleti'nin 1848 İhtilalleri sırasında uluslararası alanda zor durumda kalmasına rağmen çok sayıda Macar mülteciyi ülkesine kabul etmesi, sonraki dönemdeki ilişkiler açısından sağlam bir zemin oluşturmuştu.⁶⁴ Hatta bu ziyaret sırasında Macaristan Ticaret Bakanlığı yapan Ferenc Kossuth'un babası Lajos Kossuth, bahsedilen ihtilaller sırasında Macar bağımsızlık hareketinin lideri olup Osmanlı'ya sığınmıştı. Macarların hem karşılama ve hem de uğurlamada gösterdikleri ilgi ve sevgide bu faktörü göz önünde bulundurmak gerekir. Gazete haberlerine bakılırsa Avusturya hükümetinin tavır ve tutumu daha çok çıkara dayalı, Macarlarınki bunun ötesinde sevgi ve saygıyı da içermekteydi.

5. Gezi ve İnceleme Alanları

Tarafların geziyi düzenleme ve katılım amaçları dikkate alındığında nereler gezilmeli ve incelenmeliydi? Gezilen yerler hedeflerin gerçekleşmesine hizmet eder niteliklerde miydi? Bu başlık altında turistik amaçla ziyaret edilen yerlerin dışında kalan inceleme alanları ele alınacaktır.

Ev sahibi ülke, seyahatin amacıyla uyumlu olması bakımından misafirlerin öncelikle sanayi kuruluşlarını ve üretim sahalarını yerinde görmelerini hedeflemekteydi. Osmanlıların önceliği de

⁶¹ *Yeni Tasvir-i Fikr*, 27 Teşrinievvel 1325/9 Kasım 1909, s.6.

⁶² *Tanin*, 28 Teşrinievvel 1325/10 Kasım 1909, s.2.

⁶³ Dr. Rıza Tevfik, Avusturya-Macaristan Harbiye Nazırına çektiği telgrafta kendilerine gösterilen nezaketi hiçbir zaman unutamayacaklarını, nazıra karşı samimi ihtiramlarını takdim ettiklerini belirtiyordu. *Tanin*, 30 Teşrinievvel 1325, s.2. Dr. Rıza Tevfik yine Viyana Ticaret Odası müdürüne bir telgraf çekerek kendisi ve arkadaşlarına gösterilen ilgi ve misafirperverlik dolayısıyla memnuniyetlerini dile getirmiştir. Müdür de ona gayet samimi bir telgraf çekmiştir. *Tanin*, 31 Teşrinievvel 1325/13 Kasım 1909, s.3.

⁶⁴ Avrupa'da başlayan 1848 İhtilalleri Viyana'da başlayıp Macaristan'a yayıldı. Macarların Avusturya-Macaristan İmparatorluğu içerisinde özel bir statüsü olup muhtariyete sahiplerdi. Kendilerine özel bir kabine oluşturma talebi reddedilince Avusturyalılar Peşte'den kovuldu. Tahta yeni çıkan Fransuva Jozef kral olarak tanınmadı. Yeni Kral buna kızarak ülkeyi ilhak etti. Macarlar bağımsızlığını ilan ettiler ve Louis Kossuth cumhurbaşkanı seçildi. Rusya'nın desteğini alan Avusturyalılar Macarları yenilgiye uğrattı. Louis Kossuth dahil aralarında çok sayıda üst düzey asker ve sivil yöneticinin bulunduğu mülteciler, Osmanlı'ya sığınarak Vidin, İstanbul, Kütahya ve Halep'e yerleştirildi. Bazıları İslamiyet'i kabul ederek Osmanlı ordusunda görev aldı. Osmanlı ülkesinde kalmak istemeyenler ise başta ABD olmak üzere Avrupa ülkelerinden istediklerine gönderildiler. Osmanlı ülkesinde kaldıkları süre zarfında bütün masrafları ve başka ülkelere gitmeleri esnasındaki yol ücretleri Osmanlı Devleti tarafından karşılandı. Bu arada Louis Kossuth da ülkeden ayrıldı. Macar mültecileri konusunda detaylı bilgi için bkz. Abdullah Saydam, "Osmanlıların Siyasi İlticalara Bakışı ya da 1849 Macar-Leh Mültecileri Meselesi", *Belleten*, LXV (1997), s.341-342; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. V, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011, s. 213-214.

Avrupa'nın gelişmişliğinin bariz göstergeleri olan maddi medeniyet unsurları yani sanayi kuruluşları ve eğitim kurumları ile askeri birlikler ve müesseselerdi. Nitekim bir Avusturya gazetesi ziyaretçilerin maksadını izah noktasında şu ifadeleri kullanmıştı: “Onlar ülkemizdeki sanayi kuruluşları ve mekteplerimizdeki tarz-ı tahsil konusunda bilgi sahibi olacaklardır.”⁶⁵ İlave olarak parlamento, borsa gibi farklı kurum ve kuruluşlar ilgi alanlarını oluşturan diğer yerlerdi. Gezilip görülecek yerlerin çokluğu nedeniyle katılımcılar, zamandan kazanmak maksadıyla mesleklerine göre irili ufaklı gruplara ayrılarak eş zamanlı olarak farklı noktaları ziyaret ettiler.

Ziyaretçiler Budapeşte'de şeker, un, şampanya fabrikalarını; kösele, kayış, askeri levazımı imal eden gayet büyük bir fabrika ile maden işleme fabrikasını gezdiler. Misafirler, Budapeşte'de bulundukları zaman zarfında hemen her gün değişik sanayi kuruluşunun bulunduğu yerlere giderek incelemelerde bulundular. Bu kapsamda şehrin yakınlarında bulunan Temeşvar gibi nispeten küçük şehir ve yerleşim yerlerindeki fabrikalar ziyaret edildi.⁶⁶ Yine Hatvan'da şeker fabrikası ile devlete ait olan bir demir fabrikası gezildi.⁶⁷

Pressburg (Bratislava) ve Viyana'ya varıldığında da kural değişmedi. Pressburg'da şehrin muhtelif sanayi kuruluşları ve Küçük Sanayi Cemiyeti tarafından açılan bir sergi gezildi. Misafirler burada bulundukları sürede her sanat şubesi hakkında bilgi sahibi oluyorlardı.⁶⁸ Viyana'da katılımcılar ilgi alanlarına göre gruplara ayrılarak farklı yerleri ziyaret ettiler. Mesela subaylar *Daimler* otomobil fabrikasını, barut ve fişek fabrikası⁶⁹ ile konserve fabrikalarını ve tren üretim merkezini gezerken, diğerleri başka fabrikalara gittiler. Daha fazla insandan oluşan grup ise elektrik ve gaz fabrikaları, telefon ve telgraf müesseseleri⁷⁰ ile “Avusturya'nın ilk iplik fabrikalarının bulunduğu Floridsdorf'u ziyaret etmişlerdir.”⁷¹

Viyana'dan sonra Prag'a ulaşan ziyaretçilerin burada da ana uğrak merkezleri yine sanayi kuruluşları oldu. Burada çok sayıda küçük gruplara ayrılarak sanayi ve ticaret merkezleri ile meslek okullarını gezdiler. Mesela subaylar kendileri ile ilgili fabrikaları yerli subayların mihmendarlığında gezdiler. Bir başka grup şehirde sigara kâğıdı fabrikası ile silah fabrikasını gezdi.⁷² 5 Kasım 1909'da Osmanlı subaylarından 24'ü Avusturyalı subaylar eşliğinde Pilsen'e geldi. Burada *Skoda* silah fabrikaları ve poligonları ziyaret edildi. Mitrilyöz ve top denemeleri görüldü. Çevredeki sanayi kuruluşlarını görmek için merkez olarak Prag'ı belirleyen heyet, 6 Kasım'da üç büyük gruba ayrılarak incelemelerde bulunmak üzere muhtelif şehirlere gittiler. Bunlardan 140'ı Pilsen'e, 40'ı Jungbunzlau'ya, üçüncü grup ise Rokycancy'ye gitti. Pilsen'e gidenler buradaki bira fabrikalarını, Jungbunzlau'ya gidenler *Laurin ve Klement* otomobil fabrikalarını⁷³ ve Rokycancy'e gidenler ise çini ve soba fabrikalarını gezdi.⁷⁴ Aynı gün subaylardan oluşan bir başka grup ise *Steyr* silah fabrikasını ziyaret etti.⁷⁵ Prag'dan sonra Trieste üzerinden gidilen Fiume'de de heyet üç kısma ayrılarak muhtelif sanayi kuruluşları ile kâğıt fabrikalarını gezdiler.⁷⁶

⁶⁵ Tanin, 16 Teşrinievvel 1325/29 Ekim 1909, s.2-3

⁶⁶ Tanin, 14 Teşrinievvel 1325/27 Ekim 1909, s.2; Tanin, 14 Teşrinievvel 1325/27 Ekim 1909, s.2; Tanin, 15 Teşrinievvel 1325/28 Ekim 1909, s.3.

⁶⁷ Yeni Tasvirieşkâr, 11 Teşrinievvel 1325/24 Ekim 1909, s.5.

⁶⁸ Tanin, 16 Teşrinievvel 1325/29 Ekim 1909, s.2-3.

⁶⁹ Yeni Tasvirieşkâr, 17 Teşrinievvel 1325/30 Ekim 1909, s.5; Tanin, 26 Teşrinievvel 1325/8 Kasım 1909, s.2.

⁷⁰ Tanin, 18 Teşrinievvel 1325/31 Ekim 1909, s.2; Tanin, 21 Teşrinievvel 1325/3 Kasım 1909, s.3.

⁷¹ Yeni Tasvirieşkâr, 17 Teşrinievvel 1325/30 Ekim 1909, s.5.

⁷² Yeni Tasvirieşkâr, 25 Teşrinievvel 1325/7 Kasım 1909, s.5.

⁷³ Buraya gelerek otomobil fabrikasını gezen Osmanlılar “fabrikanın mükemmeliyetine hayran olarak şayan-ı takdirat etmişlerdir.” Tanin, 26 Teşrinievvel 1325/8 Kasım 1909, s.2.

⁷⁴ Yeni Tasvirieşkâr, 25 Teşrinievvel 1325/7 Kasım 1909, s.5.

⁷⁵ Yeni Tasvirieşkâr, 26 Teşrinievvel 1325/8 Kasım 1909, s.5.

⁷⁶ Tanin 23 Teşrinievvel 1325/5 Kasım 1909, s.2; Tanin, 30 Teşrinievvel 1325/12 Kasım 1909, s.2.

Fabrikalar zaman darlığından dolayı ancak yüzeysel bir şekilde gezilebiliyordu. Bu durumu Tanin muhabiri “Bu gezilerin gayet sathi olduğunu teessüfle söylemeğe mecburum. Çünkü tamamen gezebilmek için çok vakte ihtiyaç var.”⁷⁷ ifadeleriyle dile getirmişti.

Sanayi kuruluşlarından sonra ve ona yakın sıklıkta ziyaret edilen diğer yerler ise eğitim kurumlarıydı. Bu çerçevede ilk gidilen yer, Peşte’deki Şıracılık Okulu oldu. Heyet, Viyana’da ve Prag’da da eğitim kurumlarını gezmeye devam etti. Sanayi ile ticarete dair meslek okullarına öncelik verilmekteydi. Subayların ziyaret noktaları arasında yine askeri okullar yer almaktaydı. Bu bağlamda Viyana’da piyade okulu ve harp okulu gezilerek incelemelerde bulunuldu.⁷⁸

Sanayi kuruluşları ve eğitim kurumları dışında kütüphane⁷⁹, borsa, adliye, telgraf merkez idaresi, parlamento binaları, belediyeler, hastaneler, sanayi müzesi ziyareti gerçekleşti ve müzede sergilenen ihraç malları görüldü. Budapeşte yakınlarında bir köye bile gidildi.⁸⁰ Osmanlı subayları otomobil depolarını telgraf ve tren alaylarını, jandarma kışlasını gezdiler.⁸¹ Bazı gruplar, ziyaret aralarındaki boş zamanlarda ise mağaza ve lokanta gibi yerlerde alışveriş yapıp yemek yediler.⁸²

Heyette farklı meslek grubundan insanlar farklı yerleri ziyaret etse de ortaklaşa ziyaret ettikleri yerler sanayi kuruluşları ile mesleki eğitimin verildiği okullardı. Sanayi kuruluşlarına ziyaret imkânının oluşturulmasında Avusturya-Macaristan tarafının gayesi mamul mal tanıtımı ve satışını kolaylaştırmaktı. Sanayi İnkılabının üzerinden yüz yıldan fazla bir zaman geçtiği halde Osmanlı’nın bu sahada hâlâ çok cılız bir gelişme kaydetmesi davetçi tarafın motivasyonunu artıran bir faktördü. Heyet içerisinde gerek Selanik ve gerekse İstanbul’dan çok sayıda tüccar ve sanayicinin bulunması, Avusturya-Macaristan yetkilileri açısından oldukça cazipti. Sanayi ürünlerinin alınması Avusturya lehine olmak üzere tek yönlü bir akışa neden olsa da karşılığında satılabilecek ürünler konusunda bağlantı kurma imkânının sağlanması Osmanlı tarafının çıkarımaydı.

Osmanlı Devleti’nde 1840’lı yılların başından itibaren sanayisini geliştirmek ve Avrupa mallarıyla rekabet edebilmek için fabrikalar kurulmasına ve meslek okulları açılmasına rağmen sanayileşmiş ülkelere verilen ticari ayrıcalıklar, ülkede mal ve hizmet talebinin sınırlılığı, teknik eğitimdeki gecikme, zanaatın durağan yapısı, lonca geleneği, alım gücünün darlığı ve daha başka sebeplerin etkisiyle bir türlü istenen elde edilememişti.⁸³ Ancak mücadeleden vazgeçilmiyordu. Batı’nın tanınması demek bir anlamda teknolojiyi ve teknolojinin öğretilme yollarını bilmek, görmek anlamına geliyordu. Sınırlı bir zaman diliminde yapılan ziyaretlerden üst düzey bir kazanım elde etmek mümkün değilse de en azından durum tespiti, kıyaslama yapabilme ve en önemlisi de fikir oluşturma adına bu ziyaretlerin önemi göz ardı edilemezdi. Ticari ilişkiler yoluyla Osmanlı’ya teknoloji transferi için zemin oluşturulabilirdi.

⁷⁷ Tanin, 14 Teşrinievvel 1325/27 Ekim 1909, s.2.

⁷⁸ Tanin, 14 Teşrinievvel 1325/27 Ekim 1909, s.2; Tanin, 17 Teşrinievvel 1325/30 Ekim 1909, s.2-3; Tanin, 18 Teşrinievvel 1325/27 Ekim 1909, s.2; Yeni Tasvirieşkâr, 18 Teşrinievvel 1325/31 Ekim 1909, s.5; Tanin, 23 Teşrinievvel 1325/26 Ekim 1909, s.2; Yeni Tasvirieşkâr, 23 Teşrinievvel 1325/26 Ekim 1909 s.5.

⁷⁹ Bir grup Prag kütüphanesini ziyaret etmiş ve orada el yazması eserleri görmüşlerdir. Yeni Tasvirieşkâr, 24 Teşrinievvel 1325/6 Kasım 1909, s.6.

⁸⁰ Tanin, 17 Teşrinievvel 1325/30 Ekim 1909, s.2-3. Tanin, 14 Teşrinievvel 1325/27 Ekim 1909, s.2; Tanin, 18 Teşrinievvel 1325/31 Ekim 1909, s.2; Yeni Tasvirieşkâr, 23 Teşrinievvel 1325/5 Kasım 1909, s.5; Tanin, 25 Teşrinievvel 1325/7 Kasım 1909, s.3; Yeni Tasvirieşkâr, 1 Teşrinisani 1325/14 Kasım 1909, s.7.

⁸¹ Tanin, 17 Teşrinievvel 1325/30 Ekim 1909, s.2-3; Tanin, 23 Teşrinievvel 1325/5 Kasım 1909, s.2.

⁸² Tanin, 17 Teşrinievvel 1325/30 Ekim 1909, s.2-3.

⁸³ Edward C. Clark, “Osmanlı Sanayi Devrimi”, (Çeviren: Yavuz Cezar), *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı: 82, 1974, s.17-21; Mustafa Kurt, Kemalettin Kuzucu, Baki Çakır, Kemal Demir, “19. Yüzyılda Osmanlı Sanayileşmesi Sürecinde Kurulan Devlet Fabrikaları: Bir Envanter Çalışması”, *OTAM*, Sayı: 40, 2016, s.251; Zafer Toprak, “Osmanlı Devleti ve Sanayileşme Sorunu,” *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, C.5, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s.1343.

Subayların mümkün mertebe ülkedeki askeri birlikler, askeri amaçlı üretim yapan sanayi kuruluşları ve okulları ziyaret etmeleri, mesleki gelişim ve birikim sağlamaya yönelikti. Bu durum şüphesiz savunma sanayisi ve askeri birliklerin nitelikleri bakımından ziyaretçilere fikir vermişti. Osmanlı Devleti'nin Batı ile arasındaki gelişmişlik farkını gidermek maksadıyla Batı örneğinde modernize etmeye çalıştığı ilk kurum askeriye olmuştu. XVIII. yüzyılın başlarından itibaren Batılı uzman çağırılması ve istihdamıyla başlayan süreç, XIX. yüzyılın ortalarına doğru Avrupa'ya askeri öğrenci göndermeyle devam etti. Ancak değişik etkenlerle bir türlü Avrupa'yla rekabet edebilecek bir askeri sanayi oluşturulamadı. Bu ziyaretle Osmanlı subayları, gelişmiş bir askeri sanayiye ve yapıya sahip olan ülkeyi gezerek bilgi ve fikir sahibi olma imkânını yakalamışlardı. Askeri kurum ve kuruluşların ziyarete açılması dolayısıyla Avusturya'nın askeri gücünün görülmesi gelecekte oluşturulacak dostluğa ve aynı zamanda oluşabilecek düşmanca tavırdan sakınmaya da hizmet edebilirdi.

6. Kültürel Faaliyetler ve Turistik Yerlerin Ziyaret Edilmesi

Esas gaye bu olmasa bile Avusturya-Macaristan ziyaretinin kültürel ve turistik bir yanı da vardı. Zira Osmanlı heyeti ülkede bulunduğu süre zarfında çeşitli kültürel faaliyetlere katıldığı gibi şehir gezileri yaparak şehirlerin görülmeye değer tarihi yerleri ile müzelerini de ziyaret etti. Ziyaretçiler gezi süresince düzenlenen farklı etkinliklere katılarak, yerel kültürleri çeşitli boyutlarıyla tanıdılar.

Davetlilerle ilgilenen karşılama ve kabul komiteleri, onlar için kültürel ve sanatsal etkinlikler organize ettiler yahut rutin etkinliklere katılmalarını sağladılar. Bu çerçevede şehirlerin bazılarında tiyatro, opera, dans gösterisi ve konsere gidilerek ülkenin yalnız sanayi ve ticari potansiyeli değil aynı zamanda kültürel özellikleri de yerinde görülmüş olundu.⁸⁴

Kalabalık Osmanlı grubunun programında yer alan bir başka faaliyet de tarihi ve turistik yerlerin ziyaret edilmesi idi. Daha Peşte'de seyahatin ilk günlerinden itibaren bu nevi yerler ziyaret edilmeye başlandı. Heyetin bu maksatla ilk ziyaret yeri Osmanlı'dan kalan Gül Baba Türbesi oldu. Ardından Macarların ilk kralı olan Stefan (Stephen)'ın heykeli önünde arabalardan inerek şehre Türklerin girdikleri vakit ilk ele geçirdikleri bir kiliseyi gördüler. Heykelin merkez olduğu yerde Macaristan maliye nezareti binası vardı ki bina hakikaten muhteşimdi. Gül Baba Türbesi de bu meydanın bir kenarında bulunuyordu. Türbenin bulunduğu yer yüksek ve türbe de küçük olduğu için birer birer girip bakıldı. Gazete haberine göre Osmanlılar Temeşvar'da "Belediye müzesini de gezerek Türklere ait bazı eşyayı nazar-ı hayret ve hürmetle görmüşlerdir."⁸⁵ Heyet Budapeşte'de bir akşam dans gösterisine ve Prag'da bir konsere gitti.⁸⁶

Heyet üyeleri gezi münasebetiyle, Avrupa kültürüne dair çeşitli unsurları görme şansına sahip olmuştu. Bu çerçevede Osmanlı'nın çok aşına olmadığı operaya gidilmişti. Gazete haberleri dikkate alındığında Osmanlı heyetinin ziyaret ettiği tarihi ve turistik yerler bir hayli sınırlı kalmıştı. Bu faaliyetlerin sınırlı tutulması heyetin seyahat amaçlarıyla örtüşmekteydi.

7. Ziyafetler ve Ele Alınan Konular

Gezinin önemli unsurlarından biri de ev sahibi konumundaki şehir yönetici ve ileri gelenlerinin misafirlere çektiği ziyafetlerdi. Detaylarına fazla yer verilmese de hemen hemen her şehirde öğle

⁸⁴ Ziyaretçiler Peşte, Brunn, Viyana (Apollo tiyatrosu), Prag'da (Alman tiyatrosu), Trieste ve Fiume'de tiyatroya; Peşte'de operaya gittiler. *Tanin*, 14 Teşrinievvel 1325/27 Ekim 1909, s.2; *Tanin*, 15 Teşrinievvel 1325/28 Ekim 1909, s.3; *Tanin*, 17 Teşrinievvel 1325/30 Ekim 1909, s.2-3; *Tanin*, 24 Teşrinievvel 1325/6 Kasım 1909, s.2; *Tanin*, 28 Teşrinievvel 1325/10 Kasım 1909, s.2; *Tanin*, 31 Teşrinievvel 1325/13 Kasım 1909, s.3; *Tanin*, 23 Teşrinievvel 1325/5 Kasım 1909, s.2; *Yeni Tasvirieşkâr*, 18 Teşrinievvel 1325/31 Ekim 1909, s.5; *Yeni Tasvirieşkâr*, 24 Teşrinievvel 1325/6 Kasım 1909, s.6.

⁸⁵ *Tanin*, 14 Teşrinievvel 1325/27 Ekim 1909, s.2.

⁸⁶ *Tanin*, 17 Teşrinievvel 1325/30 Ekim 1909, s.2-3; *Tanin*, 23 Teşrinievvel 1325/5 Kasım 1909, s.2.

ve akşam yemekleri belediyeler, ticaret ve zanaat odaları veya devlet yetkilileri tarafından verilmekteydi. Yemekler taraflar arasında kaynaşma, dostluk ifadelerini dile getirme ile davetli ve davetçi temsilcilerinin konuşmaları için fırsat oluşturmuyordu. Böylece ilişkiler geliştiriliyor, kültürel etkileşim ve ticari bağlantılar kuruluyordu.

Yemekler münasebetiyle veya başka zamanlarda yapılan konuşmalar seyahatin amacı, içeriği ve dönemde ülkeler arası münasebette gündeme taşınan hususları göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Seyahat süresince gerek ilk karşılama ve gerekse ülke içerisindeki çeşitli ziyaretler ve ziyafetler münasebetiyle ev sahibi konumundaki insanlar konuşma yapmakta, ardından da ziyaretçi grubun önde gelenleri devrin tabiri ile “nutuk irat” etmekteydiler. Hatta zaman zaman bu toplantılar esnasında kral ve padişaha telgraf çekilmekte yahut gelen telgraflar okunmaktaydı.

Yurtdışındaki ilk durak olan Filibe’de öğle yemeği ikram edildi. Peşte’deki öğle ve akşam yemekleri belediye tarafından verildi. Belediye tarafından verilen öğle yemeği için Tuna üzerinde bulunan Margret Adası’na gidildi.⁸⁷ Budapeşte, Brunn, Prag ve Trieste’deki yemeklerden bazıları ticaret odaları tarafından, Fiume’deki yemeklerden biri belediye diğeri ise hükümet tarafından verildi.⁸⁸ Ziyafetlerin en gösterişlisi katılımcı sayısına bakılırsa Viyana Belediye Başkanının verdiği ve 800 kişinin katıldığı yemek⁸⁹ ile Macaristan Ticaret Bakanı’nın verdiği ve 400 kişinin katıldığı yemeklerdi.⁹⁰ Ticaret bakanının verdiği yemek esnasında padişaha iletmek üzere bir telgraf yazıldı; yazılan telgraf katılımcılara okundu ve alkışlarla karşılık verildi. Telgrafta bakan tarafından çekilen ziyafette hazır bulunan Osmanlı vatandaşlarının en saygın ticaret ve sanayi temsilcileri ile birlikte oldukları ve en derin saygılarını sundukları ve iyi dileklerde bulundukları dile getirilmişti.⁹¹

Osmanlı heyeti başkanı Dr. Rıza Tevfik, Bulgaristan’daki ilk durak olan Filibe istasyonunda toplanan kalabalığa hitaben yaptığı konuşmada bu ülkede bulunan Müslümanların Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasındaki iyi ilişkilerin devam etmesi ve kuvvetlenmesi için çalışmalarını istedi.⁹²

Macaristan ve Avusturya’daki konuşmalarda genelde ülkeler arasındaki dostluk, kardeşlik vurgusu yapılarak ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesi gereği dile getirildi. Peşte’de sanayi ve ticaret odaları tarafından verilen yemeğin ardından Osmanlı tarafı Avusturya-Macaristan İmparatoru Fransuva Josef’e,⁹³ ev sahibi ülke ise Osmanlı padişahı Mehmed Reşad’a birer telgraf çekti. İmparatora çekilen telgrafta saygı ifadeleri dile getirildikten sonra ziyaretin maksadının ticari ilişkileri geliştirmek ve Macarlarla Türkler arasında öteden beri var olan barış ve güven ortamını kuvvetlendirmek olduğu dile getirildi. Padişaha çekilen telgrafta ise Osmanlıların ziyareti ve misafirlere çekilen ziyafetlerin Osmanlı ve Macar milletleri arasındaki bağları

⁸⁷ *Tanin*, 14 Teşrinievvel 1325/27 Ekim 1909, s.2.

⁸⁸ *Tanin*, 9 Teşrinievvel 1325/22 Ekim 1909, s.2; *Tanin*, 2 Teşrinievvel 1325/15 Ekim 1909, s.2; *Tanin*, 24 Teşrinievvel 1325/6 Kasım 1909, s.2; *Tanin*, 30 Teşrinievvel 1325/12 Kasım 1909, s.2; *Yeni Tasvirieşkâr*, 12 Teşrinievvel 1325/25 Ekim 1909, s. 5-6. Mesela 3 Kasım 1909’da Bűrinn’deki yemeği ticaret odası vermişti. *Yeni Tasvirieşkâr*, 22 Teşrinievvel 1325/4 Kasım 1909, s.3.

⁸⁹ *Tanin*, 20 Teşrinievvel 1325/2 Kasım 1909, s.2.

⁹⁰ *Tanin*, 16 Teşrinievvel 1325/29 Ekim 1909, s.2-3.

⁹¹ 31 Ekim 1909 tarihinde Viyana Büyükelçiliğinden çekilen telgraf şöyleydi: “Avusturya-Macaristan Ticaret Nazırı tarafından keşide olunan ziyafette hazır bulunan teba-yı sadıkane-i mülukâneleri en muteber ticaret ve sanayi vekilleriyle birlikte oldukları halde tazimat-ı faike ve temenniyat-ı halisanelerini atabe-i ulya-yı hazret-i mülukanelerine arz ve iblağ ile kesb-i fahr eylerler” BOA, İ.HUS, 179/40, H.19.10.1327.

⁹² “Bulgaristan’da bulunan Müslümanların hükümet-i Osmaniye ile Bulgaristan arasındaki münasebat-ı hüsnenin devam ve kesb-i takvit eylemesi için sarf-ı mesai eylemelerini temenni etti.” *Tanin*, 8 Teşrinievvel 1325/21 Ekim 1909, s.2.

⁹³ Franz Josef, 18 Ağustos 1830’da Viyana’da doğdu. 1848’de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tahtına geçti ve 1916’ya kadar ülkeyi yönetti. Avrupa’da tahtta kalma süresi bakımından onu geçen sadece Fransa Kralı XIV. Lui vardı. “Franz Ferdinand”, *Encyclopedia of World History*, Edited: Marsha E. Ackermann-Michael J.Schroeder-Janice J.Terry-Jiu-Hwa Lo Upshur-Mark F.Whitter, Volume IV, Facts On File, New York 2008, s.136.

güçlendireceği bunun ise her iki tarafın da menfaatine olduğu vurgulandıktan sonra Osmanlı Devleti'nin refah ve mutluluğunun, padişahın ise şan ve şerefının artması dileklerinde bulunuldu.⁹⁴

21 Ekim 1909'da Peşte'de “ticaret ve sanayi şirketleri” tarafından verilen akşam yemeği esnasında Macaristan adına konuşma yapanlardan biri, iki ülke arasındaki menfaat birliğine değinerek Osmanlı ticaretine büyük sekte vuran yabancı imtiyazlarının lağvedilmesi hususuna değinerek bu imtiyazların kaldırılmasında Macaristan'ın Osmanlı Devleti'ne destek vereceğini belirtti.⁹⁵

Peşte'de yemekten sonra imparatorun müşaviri Fransızca, Belediye Başkanı da Türkçe birer konuşma yaptılar. Müşavir iki ülke arasındaki ilişkilerin daha da gelişmesini temenni ederken Belediye Başkanı Türklerle Macarların kardeşliğine vurgu yaptı.⁹⁶ Başkan konuşmasında geçmişte Macaristan'ın Türkiye'nin bir parçası olduğunu, buradaki Gül Baba Türbesi ve hamamların bunun delili olduğunu belirtti; misafirlere burayı kendi memleketleri gibi hissetmelerini söyledi. Bir isteğinin buradaki Müslümanlara ibadet yeri yapmak olduğunu, bunun için çalışmakta olduklarını belirtti. Belediye Başkanı sözlerini “Allah meşrûti idareli Türkiye ile Macar dostluğunu daim eylesin. Amin.” diyerek bitirdi. Buna karşılık Dr. Rıza Tefvîk'in Fransızca olarak yaptığı konuşma o kadar beğenildi ki dinleyiciler “pek çok defalar alkış sağanaklarıyla sözünü kesmeğe mecbur oldular.”⁹⁷ Rıza Tefvîk bu ziyaretin her iki memleket iktisadi açısından meydana getireceği faydalardan bahsetti.⁹⁸

Macaristan Ticaret Bakanı Kossouth yaptığı Fransızca konuşmada Macar ve Türk kavmini bir birine bağlayacak şeyin resmi anlaşmalardan ziyade ticari ve iktisadi ilişkiler olduğunu belirtti.⁹⁹ Kossouth burada yaptığı konuşmada Avrupa'da Türklere soyca akraba olan ve bu şekilde bağlı bulunan milletin sadece Macarlar olduğunu, Türklerle kardeşçe yaşayarak daha samimi ilişkilerin kurulmasını temenni ettiklerini, Macaristan'ın ulaştığı gelişmeyi gördükçe Osmanlı ülkesinin ihyası için ortaya konacak çalışmada cesaret alınacağını belirterek konuşmasını “memleketinizi şehrah-ı terakki ve tealiye sevk edebilmeniz için Cenab-ı Hakk'ın mazhar-ı muaveneti olmanızı temenni ederim.”¹⁰⁰ ve “Yaşasın Türk kardeşlerimiz” diyerek bitirdi.¹⁰¹

İngiltere-Avusturya bankası meclis-i idare reisi, Viyana'daki ticaret odasının büyük salonunda iki ülke arasında ticareti geliştirmenin lüzumundan ve bu alandaki potansiyelden bahsetti.¹⁰² Avusturya Oriental Cemiyeti başkanı da Türkiye'ye karşı Avusturyalıların öteden beri ilgilerinin olduğunu belirterek eski düşmanlıkların artık ortadan kalkması gereğini dile getirdi.¹⁰³ Viyana'dan ayrılış esnasında yapılan karşılıklı konuşmalarda ziyaretin iki ülke arasındaki dostluğa yaptığı katkıya değinildi. Dr. Rıza Tefvîk yaptığı konuşmada “hakiki bir dostluk ve Viyanalıların meşhur-ı âlem olan misafirperverliğini görmekte” memnun olduklarını, muhtelif müessese reislerine, subaylara ve bütün memlekete teşekkürlerini dile getirdikten sonra sözlerini “Size ve kral hazretlerine halisane temenniler ederiz. Allaha ısmarladık.” şeklinde bitirdi.¹⁰⁴

⁹⁴ Yeni Tasvirîfîkâr, 9 Teşrinievvel 1325/22 Ekim 1909, s.2.

⁹⁵ Söz konusu haber gazeteye şu şekilde yansımıştı: “Ticaret-i Osmaniye'ye büyük bir sekte vuran imtiyazât-ı ecnebiyenin lağvına dair beyanda bulunduktan sonra ‘imtiyazât-ı ecnebiyenin ilgası zımında Macaristan Türkiye'ye ifa-yı muavenete muheyyadır’ sözlerini ilave etmişti.” Yeni Tasvirîfîkâr, 11 Teşrinievvel 1325/24 Ekim 1909, s.5.

⁹⁶ Tanin, 9 Teşrinievvel 1325/22 Ekim 1909, s.2.

⁹⁷ Tanin, 14 Teşrinievvel 1325/27 Ekim 1909, s.2.

⁹⁸ Tanin, 9 Teşrinievvel 1325/22 Ekim 1909, s.2.

⁹⁹ Tanin, 17 Teşrinievvel 1325/30 Ekim 1909, s.2-3.

¹⁰⁰ Yeni Tasvirîfîkâr, 12 Teşrinievvel 1325/25 Ekim 1909, 1325, s. 5-6.

¹⁰¹ Tanin, 17 Teşrinievvel 1325/29 Ekim 1909, s.2-3.

¹⁰² Tanin, 16 Teşrinievvel 1325/29 Ekim 1909, s.2-3.

¹⁰³ Yeni Tasvirîfîkâr, 20 Teşrinievvel 1325/23 Ekim 1909, s.6.

¹⁰⁴ Tanin, 21 Teşrinievvel 1325/3 Kasım 1909, s.3.

Osmanlı heyetinin Avusturya-Macaristan'a yaptığı gezisinde görüştüğü en üst düzey kişi şüphesiz imparator Fransuva Josef'ti. Buna dair haberler 5 Kasım 1908'den itibaren gazetelerde yer almaya başladı.¹⁰⁵ Osmanlı heyetinin Prag gezisi sonrası 8 Kasım'da gerçekleşen görüşmeye Dr. Rıza Tevfik, Drama Mutasarrıfı Tahsin, İstanbul belediye üyelerinden Mehmed Reşad Paşa, Selanik Belediye Başkanı İsmail, Bahriye binbaşı Enis ve Selanik'in önde gelen tüccarlarından Hüsnü'den oluşan altı kişilik bir heyet katılmıştır. Adı geçen şahıslar imparatora Osmanlı Devleti'nin Viyana Büyükelçisi Reşid Paşa tarafından takdim edildi. Dr. Rıza Tevfik Bey gösterilen ilgi ve karşılamadan dolayı teşekkür konuşması yaptı. Rıza Tevfik konuşmasında halk tarafından Osmanlılara gösterilen dostluk ve iyi niyetten dolayı teşekkür etmiştir.¹⁰⁶ İmparator Fransuva Josef ise İstanbul belediyesi üyelerinden Mehmed Reşad Paşa ile Selanik Belediye Başkanına dönerek Selanik ve İstanbul'un gelişme kabiliyetinden bahsetmiştir. İmparator, İstanbul'a yaptığı ziyareti hâlâ hatırladığını ve o zamandan beri şehrin çok gelişmiş olduğundan emin olduğunu belirtmiş, ardından Enis Bey'den Osmanlı bahriyesi hakkında bilgi almıştır. İmparator bu "*seyahat-i tedkikiye*"nin öteden beri mevcut olan dostluk ve ticaret ilişkilerini artıracığını dile getirmiştir.¹⁰⁷

Rıza Tevfik başkanlığındaki heyetin dışındakiler Trieste yolundaydı. Trieste'de Osmanlılar şerefine ticaret odasında verilen ziyafet esnasında "*sevahil mutasarrıfı prens*" hükümet adına yaptığı konuşmada iki ülke arasında bulunan denizin her iki taraf arasında dostluk hattı olduğunu, Trieste'de Türklerin her zaman iyi kabul göreceğinin bilinmesini istemiştir.¹⁰⁸

Ziyaret münasebetiyle yapılan konuşmalarda yer yer meşrutiyet ve hürriyet ilkelerini öven ve istibdadı karalayan ifadeler de yer verilmiştir. Ev sahibi konumundaki muhtelif meslekten konuşmacılar bu hususa yer vererek bir anlamda misafirlerin hoşuna gidecek sözler sarf ediyordu. Mesela Macaristan Ticaret Bakanı, 400 kişinin katıldığı yemekten sonra yaptığı konuşmada ülkesinin hızla geliştiğinden bahsettikten sonra istibdadın gelişmeye engel, hürriyetin ise destek olduğundan bahsedip bunu en iyi ziyaretçilerin bileceğini dile getirmiştir.¹⁰⁹

Misafirlerle ev sahipleri arasındaki anlaşma dili Fransızcadı. Ancak bazen karşı tarafın dilinde de konuşmalar yapılabilmekteydi. Nitekim Peşte'de Belediye Başkanı Türkçe ve Dr. Rıza Tevfik de Macarca bir konuşma yapmıştı. Rıza Tevfik'in konuşmasını Macarca yapması üzerine Macarlar hem çok sevinmiş hem de şaşırmıştır. Onu masanın üzerine çıkararak etrafını sarmışlar "*İşte görüyorsunuz sizin lisanınızla irad-i nutuk eden zat bu Türk kardeşinizdir.*" demişlerdir.¹¹⁰ Belediye başkanının Türkçe konuşma yapması da Türkler arasında büyük memnuniyet uyandırmıştır. Yine Viyana'daki bir toplantıda da Osmanlı heyetinden erkân-ı harbiye yüzbaşısı Hasan, konuşmasını Almanca olarak yapmıştır.¹¹¹

Heyetler arası görüşmelerin Macaristan kısmında Ticaret Bakanı Kossouth'un iki milletin aynı kökenden geldiğine ve kardeşliğe vurgu yapması önemli bir dostluk nişanesiydi. Daha önce belirtildiği üzere Kossouth'un babası Macar bağımsızlık mücadelesinin lideri olup Osmanlı'ya sığınmış ve burada büyük itibar görmüştü. Osmanlı'nın bu yardımı Macar tarafının kardeşlik ve dostluk vurgularının ön plana çıkmasında etkili olmuştu. Öte yandan Macaristan'ın önemli bir kısmının uzun denebilecek bir süre Osmanlı hâkimiyetinde kaldığı gerçeğinin Macarlar tarafından dile getirilmesi ve bunun bir düşmanlık sebebi olarak algılanmaması ilgi çekiciydi. Avusturya kesiminde ise bir konuşmacı eski düşmanlıkların unutulması gereğini dile getirmişti. Macarların Osmanlılara duydukları dostane hislerin bir göstergesi olarak Osmanlı aleyhinde işleyen ve başka

¹⁰⁵ *Yeni Tasviriefkâr*, 23 Teşrinievvel 1325/5 Kasım 1909, s.5.

¹⁰⁶ *Yeni Tasviriefkâr*, 28 Teşevvel 1325/8 Kasım 1909, s.5; *Neue Freie Presse*, 9 November 1909, s. 8.

¹⁰⁷ *Tanin*, 28 Teşrinievvel 1325/10 Kasım 1909, s.2.

¹⁰⁸ *Tanin*, 28 Teşrinievvel 1325/10 Kasım 1909, s.2.

¹⁰⁹ *Tanin*, 16 Teşrinievvel 1325/29 Ekim 1909, s.2-3.

¹¹⁰ *Tanin*, 17 Teşrinievvel 1325/30 Ekim 1909, s.2-3.

¹¹¹ *Tanin*, 20 Teşrinievvel 1325/2 Kasım 1909, s.2.

ülkelere verilen ticari imtiyazlara getirilen eleştiri ile imtiyazların kaldırılması hususunda Osmanlı Devleti'ne yardıma hazır olduklarını belirtmeleri seyahat münasebetiyle dile getirilen en ilginç hususlardan biriydi. Bu konu gazetelere yansıdığı kadarıyla Osmanlı heyeti tarafından bile hiç dile getirilmiş bir mevzu değildi. Gerçekten de Osmanlı Devleti uzun yıllardan beri verdiği ticari ayrıcalıklar nedeniyle özellikle sanayileşmiş Batı devletleri karşısında oldukça dezavantajlı bir pozisyondaydı. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu da benzer şekilde ticari ayrıcalıklardan yararlanan ülkelerden biriydi. Bu hususun Avusturya değil de Macar bir yetkili tarafından dile getirilmesi iki kesimin olaylara yaklaşım tarzının farklılığını göstermesi yanında aralarındaki sürtüşmenin bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Macarların bu mevzuyu gündeme taşımaları Osmanlı Devleti'ne duydukları muhabbetin nişanesi olduğu gibi Avusturyalıları da kızdırma özelliği taşımaktaydı.

8. Seyahatin Etkileri

Seyahat tarafların beklentilerine ne kadar cevap verdi? Bunu her iki taraf açısından ele alarak incelemekte fayda vardır. Avusturya, Bosna-Hersek'in ilhakı nedeniyle bozulan ticari ve siyasi ilişkileri tamir etme peşindeydi. Osmanlı heyetinin başta imparator olmak üzere hükümet kesiminden ve iş dünyasından önde gelen insanlarla görüşmelerde bulunması, sıkça dostluk ve ticari ilişkileri geliştirmeyi artırmanın önemine değinilmesi, ilişkilerin olumlu yöne evrilmesine katkı sağlayacak gelişmelerdi.

Avusturya gazeteleri seyahat esnasında taraflar arasında ticaret anlaşması yapılmasını umduklarını, bunun için herhangi bir engelin olmadığını dile getirmişlerdi.¹¹² Nitekim Avusturya'nın beklentileri doğrultusunda ticari konularda anlaşma yapılması için somut adımların atıldığı gazetelere yansdı. Avusturya'nın yarı resmi gazetesi *Neue Freie Presse*'ye göre Osmanlı heyetinde bulunan tüccarlar büyük çaplı alım veya ticaret anlaşmaları yaptılar. Osmanlı tüccarlarından 50-60 kişi 100.000 kronluk eşya satın aldı. Bunlardan biri çamaşır takımları, bir diğeri dantela, üçüncüsü tütün tabakaları ve dördüncüsü de ayakkabı ve çocuk elbiseleri satın almıştı. Alım satım muamelesi tamamlanmış eşya bedeli birkaç yüz bin kron kıymetindeydi. Osmanlı tüccarlarından biri ise şehrin asetlen ve petrol ile aydınlatılmasıyla ilgilenmekte ve bu hususa önem vermekteydi. Osmanlı tüccarlarının yüklü miktarda sipariş verecekleri umuluyor, bunun için yapılan görüşmeler sürüyordu. Ziyaret edilen ülkedeki ticaret çevreleri bu gezinin ticari ilişkilerin gelişmesi bakımından faydalı sonuçlar doğuracağından ümitliyidiler.¹¹³ Mevcut ticaret hacmini artırmak için ulaşım alt yapısı yeterli düzeydeydi. Dönemde gerek Selanik ve gerekse İstanbul'u Avusturya-Macaristan'a bağlayan demiryolu hattı mevcuttu. Öte yandan Tuna ve Adriyatik üzerinden denizyolu ile emtia sevkıyatı mümkündü.

İki ülke arasındaki ticari gelişmeler taraflar arasındaki siyasi ilişkileri de olumlu yönde etkileyecekti. Böylece bloklaşan Avrupa'da Avusturya'nın Osmanlı Devleti ile olan sorunları en aza indirerek muhtemel ittifak için sağlam adımların atılması önemliydi.

Osmanlı Devleti'nin bu ziyaretten beklentilerinin de büyük oranda gerçekleştiğini söylemek mümkündür. İttihat ve Terakki'ye yakın basın, gezinin ticari ve siyasi ilişkileri geliştirme yönüne değinmeden doğrudan Avrupa'yı ve Avrupa medeniyetini tanıma gezisi olarak takdim etmiş ve bu yönde bir beklenti içerisine girmişti. Gezinin onların beklentisini de karşıladığı söylenebilir.

Gezinin ülkeler arasındaki ticari ve siyasi ilişkilerin geliştirilmesine yaptığı katkının ve beklentilere cevap verdiğinin göstergelerinden biri de ertesi yıl yani 1910 yılı baharından itibaren İstanbul'a yapılan ziyaretlerdi. Macaristan tüccarlarından 93 kişilik özel heyet 3 Mayıs 1910'da özel bir trenle İstanbul'a geldi. Onlar için İstanbul belediyesi ile ticaret odası üyelerinden oluşan bir karşılama heyeti oluşturuldu. Osmanlı ve Macar bayraklarıyla süslenmiş olan trenle gelen

¹¹² *Tanin*, 16 Teşrinievvel 1325/29 Ekim 1909, s.2-3.

¹¹³ *Tanin*, 21 Teşrinievvel 1325/3 Kasım 1909, s.3; *Yeni Tasviriefkâr*, 21 Teşrinievvel 1325/3 Kasım 1909, s.3.

misafirleri karşılama heyeti onları Edirne’de karşıladı. Sirkeci Garı, Osmanlı ve Macar bayrakları ve defne dallarıyla muhteşem bir şekilde süslenmişti. Burada onları karşılayanlar arasında Dâhiliye Nazırı Talat, Dr. Rıza Tevfik ile İstanbul Belediyesi azalarından Mehmed Paşa vardı. Beyoğlu’ndaki sergi açılışından sonra Boğaz gezisi yapılarak akşam ticaret odasında ziyafet verildi.¹¹⁴ Gelen heyetten sekiz kişi padişahla görüşmek üzere talepte bulundular ve bu talep olumlu karşılandı.¹¹⁵

Bu ziyaret münasebetiyle bir süre sonra Peşte’de Osmanlı ve Macar tüccarlarından oluşan “Türk ve Macar Ticaret Kulübü” adıyla bir kulüp kurulmuştu. Kulübün bir Macar ve bir de Osmanlı tüccarından olmak üzere iki başkanının olması planlanmıştı. Kulüp, Macaristan ticaret bakanının sorumluluğu ve gözetimi altında faaliyet yürütecekti.¹¹⁶ Peşte Başkonsolosluğunun bildirdiğine göre Kulüp başkanlığına Akeşi adında birinin atandığı, kulübün sonraki dönemde bekleneni veremediği, faal olamadığı anlaşılmaktadır.¹¹⁷

Macar tüccar heyetinin 1910 baharındaki seyahatinden bir süre sonra Temmuz 1910’da bu sefer 95 kişilik Macar grubu, bir Bulgar vapuruyla Varna üzerinden İstanbul’a geldi. Grup kadın ve erkeklerden oluşmaktaydı.¹¹⁸

Gezinin iki ülke arasındaki dostane ilişkilere kısa vadede çok da olumlu katkı yapmadığı Balkan Savaşları nedeniyle anlaşıldı. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, 1912’de Balkan Devletlerinin Osmanlı’ya savaş açması üzerine Rusya ile birlikte savaş sonunda Osmanlı Devleti’nin yenilmesi halinde sınır değişikliğini tanımayacağını belirtti.¹¹⁹ Bununla birlikte savaş sonrasında değişen Osmanlı sınırları hususuna itiraz etmedi. Bu arada 1909’daki seyahate katılanlardan çoğunun katıldığı Selanik ve Üsküp, Balkan Savaşları sırasında Osmanlı sınırları dışında kaldı. Bilindiği üzere Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı’na Almanya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun yanında savaşa girdi. Bu ittifaka girişte başka faktörlerin yanında seyahatin de etkisinin olduğunu söylemek mümkündür.

Seyahatin iki ülke arasındaki ticaret hacminin artmasına kısa vadede ne derecede katkı yaptığına dair kesin veriler yoksa da 1909-1911 yılları arasında Osmanlı ithalatında Avusturya-Macaristan’ın yeri önemli olup %13,9’la İngiltere’den sonra ikinci sırada gelmekteydi. Aynı dönemde bu ülkenin Osmanlı ihracatındaki payı ise daha düşük yani %8’di.¹²⁰ I. Dünya Savaşı sırasında hızla küçülen Osmanlı dış ticaretinde Almanların Sırbistan’ı işgali üzerine iki ülke arasındaki ticari bağlar daha da kuvvetlendi. “1916 yılında Osmanlı dış ticaret hacmi savaş öncesi düzeyinin beşte birine düşmüştü ve bunun yüzde 90’ı Almanya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile yapılıyordu.”¹²¹

¹¹⁴ *Yeni Gazete*, 3 Mayıs 1910, s.2; *Yeni Gazete*, 4 Mayıs 1910, s.3.

¹¹⁵ BOA, İ.MBH (İrade Mabeyn-i Hümayun), 2/17, H.25.04.1328. 22 Nisan 326.

¹¹⁶ *Yeni Gazete*, 2 Haziran 1910, s.3.

¹¹⁷ Nitekim Osmanlı Devleti’nin Peşte Başkonsolosluğundan Osmanlı Hariciye Nezareti’ne Haziran 1912’de gelen bir yazıda iki buçuk sene kadar önce teşekkül eden kulübün müdürlüğüne Peşte Konsolosluğu Fahri Kâtibi Mösyö Aleksi’nin atandığı, bu şahsın suiistimalleri nedeniyle gerçekte böyle bir kulübün olmadığı, adı geçen “Türk ve Macar Kulübü” ismiyle Macarca ve Türkçe kâğıt bastırıldığı, şahsi çıkarları için kulübü kullandığı bu hususun bilinmesi gereği vurgulanmıştı. BOA, DH.HMŞ (Dâhiliye Nezareti Hukuk Müşavirliği Belgeleri), 19/9, H.01.07.1330.

¹¹⁸ BOA, DH.EUM.THR (Dâhiliye Tahrirat Kalemî Belgeleri), 97/46, H.7.7.1328.

¹¹⁹ Uçarol, a.g.e, s.364.

¹²⁰ Şevket Pamuk, “19. Yy’da Osmanlı Dış Ticareti”, *Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, C. 3, İstanbul 1985, s.661-662.

¹²¹ Şevket Pamuk, *Osmanlıdan Cumhuriyete Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme*, Çev. Gökhan Aksoy, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2012, s.148. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu savaş sırasında Osmanlı Devleti’ne 5,5 milyon İngiliz sterlini değerinde malzeme yardımı yapmıştı. Yine savaş sırasında Osmanlı Devleti bu ülkeden 8,5 milyon Osmanlı lirası değerinde dış borç aldı. Borç, savaş sonunda imzalanan anlaşmalarla geçersiz kılındı. Pamuk, *Osmanlıdan Cumhuriyete Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme*, s.147, 160.

Sonuç

Bu araştırma, devletlerarasında yaşanan siyasi sorunların iyileştirilmesi ve geliştirilmesinde seyahatler ile ticari ilişkilerin önemli birer araç olduğunu göstermektedir. Bu maksat için davet yöntemi uygulanmış ve davetli yelpazesi oldukça geniş tutulmuştur. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu bu yöntemle sanayi ve teknoloji bakımından ne kadar geliştiğini göstererek ticari, siyasi ve askeri potansiyelini sergileme ve karşı tarafı etkileme imkânı elde etmiştir.

Yine bu araştırma, Osmanlı son döneminde ülke yönetiminde etkili olan siyasi gücün ve ona destek veren basının herhangi bir olay hakkında kamuoyunu kendi politik çıkarlarına uygun olarak yönlendirme potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir. Nitekim seyahatin öncelikle davete icabet gereği olduğu ve ticari kaygılarla yapılacağı dillendirilmeden geziye farklı anlamlar yüklenmiştir. *Tanin* gazetesi seyahati, Avrupa medeniyetini tanıma ve adeta Avrupa'nın yeniden keşfi ve geri kalmışlıktan kurtulma için önemli bir fırsat olarak sunmuştur. Seyahate katılanların hepsinin ticari kaygı taşımadığı dikkate alınır sa bu amacın da hâsıl olduğu söylenebilir. Ziyaretçilerde tarım, hayvancılık, şehircilik, sosyal hayat, sağlık hizmetleri, idari yapı gibi devleti ve toplumu ilgilendiren hemen her konu hakkında fikir sahibi olma gayreti sezilmektedir. Görülenleri hemen hayata geçirmek mümkün olmasa da gelişme adına seyahate katılanlar çok önemli birikimlerle geri dönmüşlerdir. Seyahatle ticari bağlantılar kurularak kapasite artışının sağlandığı ve özellikle Macarlarla dostluk bağlarının daha da güçlendirildiği söylenebilir. Yine tarafların I. Dünya Savaşı'nda aynı safta yer almaları seyahatin siyasi alana olumlu bir etki yaptığının göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA).

Babıali Evrak Odası (BEO).

Dâhiliye Nezareti Hukuk Müşavirliği Belgeleri (DH. HMŞ).

Dâhiliye Tahrirat Kalemî Belgeleri (DH. EUM. THR).

İrade Hariciye (İ.HR).

İrade Hususi (İ.HUS).

İrade Mabeyn-i Hümayun (İ.MBH).

Yıldız Perakende Evrakı Elçilik Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik (Y.PRK. EŞA).

Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı (Y.A.HUS).

Gazeteler

İttihat ve Terakki

Neue Freie Presse

Tanin

Yeni Asır

Yeni Gazete

Yeni Tasvir-i Efkâr

Yayınlanmış Eserler

- “Franz Ferdinand”, *Encyclopedia of World History*, Edited: Marsha E. Ackermann-Michael J.Schroeder-Janice J.Terry-Jiu-Hwa Lo Upshur-Mark F.Whitter, Volume IV, Facts On File, New York 2008, s.136.
- AKYILMAZ, Gül, “III. Selim’in Dış Politika Anlayışı ve Diplomasi Reformu Çerçevesinde Batılılaşma Siyaseti”, *Türkler*, C. XII, Ankara 2002, s.1089-1109.
- KALMAN, Benda, “Hristiyan Birliği ve XV. Asırda Osmanlı İmparatorluğu-Macaristan Münasebetleri”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 28 (1975), s. 97-100.
- BİRİNCİ, Ali, “Rıza Nur,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.35, İstanbul 2008, s.65-66.
- CLARK, Edward C., “Osmanlı Sanayi Devrimi”, çev. Yavuz Cezar, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı: 82, İstanbul 1974, s.16-24.
- ÇELİKER, Fahri, *Avusturya'nın ve Türk-Avusturya İlişkilerinin Tarihçesi*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1983.
- ÇETİNKAYA, Y. Doğan, *1908 Osmanlı Boykotu Bir Toplumsal Hareketin Analizi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2004.
- DUMONT, Paul, “Önce Fransızca”, haz. Gilles Veinstein, *Selanik 1850-1918*, İletişim Yayıncılık İstanbul 1999, s.218-235.
- ELMACI, Mehmet Emin, “1908 Avusturya Boykotunda Liman İşçileri,” *Kebikeç*, C.V, Ankara 1997, s.155-162.
- ERBAKAN, Cevat: 1736-1739 Osmanlı Rus ve Avusturya Savaşları, Askeri Matbaa, İstanbul 1938.
- GEORGEON, François, “Müslüman ve Dönme Selanik,” haz. Gilles Veinstein, *Selanik 1850-1918*, İletişim Yayıncılık, İstanbul 1999, s.113-137.
- GÖKBİLGİN, M. Tayyip, *Avrupa’da İktidar Mücadelesi Osmanlı-Macar İlişkileri*, Kronik Yayıncılık, İstanbul 2019.
- <https://www.britannica.com/biography/Lajos-Kossuth> Erişim Tarihi: 28.05.2018.
- HUYUGÜZEL, Ömer Faruk, “Hüseyin Cahit Yalçın,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.43, İstanbul 2013, s. 300-301.
- KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, C.9, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011.
- _____ *Osmanlı Tarihi*, C. V, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011.
- KAZGAN, Haydar, “Düyun-ı Umumiye”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, C.III, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s.691-716.
- KURTARAN, Uğur, *Osmanlı Avusturya Diplomatik İlişkileri 1526-1791*, Ukde Yayınları, Kahramanmaraş 2009.
- KURT, Mustafa-KUZUCU, Kemalettin- ÇAKIR, Baki- DEMİR, Kemal, “19. Yüzyılda Osmanlı Sanayileşmesi Sürecinde Kurulan Devlet Fabrikaları: Bir Envanter Çalışması”, *OTAM*, Sayı: 40, 2016, s.245-277.
- Novili Ömer Efendi, *Tarih-i Bosna - Osmanlı-Habsburg Savaşları 1736-1739*, Derleyen: Fatma Sel Turhan, Küre Yayınları, İstanbul 2016.

PAMUK, Şevket, “19. Yy'da Osmanlı Dış Ticareti”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C. III, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s.653-665.

----- *Osmanlıdan Cumhuriyete Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme*, Çev. Gökhan Aksoy, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2012.

QUATAERT, Donald: “19. Yüzyıla Genel Bakış Islahatlar Devri 1812-1914,” Çeviren: Süphan Andıç, *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, cilt: II, Editör: Halil İnalçık-Donald Quataert, Eren Yayıncılık, İstanbul 2004, s.885-1041.

SAVAŞ, Ali İbrahim, “Osmanlı Devleti İle Habsburg İmparatorluğu Arasındaki Diplomatik İlişkiler”, *Türkler*, C. IX, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 1020-1057.

SAYDAM, Abdullah, “Osmanlıların Siyasi İlticalara Bakışı ya da 1849 Macar-Leh Mültecileri Meselesi”, *Belleten*, LXI/231, Ankara 1997, s.339-385.

SHAW, Stanford J. - Shaw, Ezel Kural, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, çev. Mehmet Harmancı, C. II, e Yayınları, İstanbul 2006.

TOPRAK, Zafer, “Osmanlı Devleti ve Sanayileşme Sorunu,” *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C.5, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s.1340-1344.

UÇAROL, Rifat, *Siyasi Tarih*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1985.

UÇMAN, Abdullah: “Rıza Tevfik Bölükbaşı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 35 İstanbul 2008, s. 68-70.